TARİH Konuşuyor

CİLT : 7

SAYI : 39

NİSAN 1967

125 KURUŞ

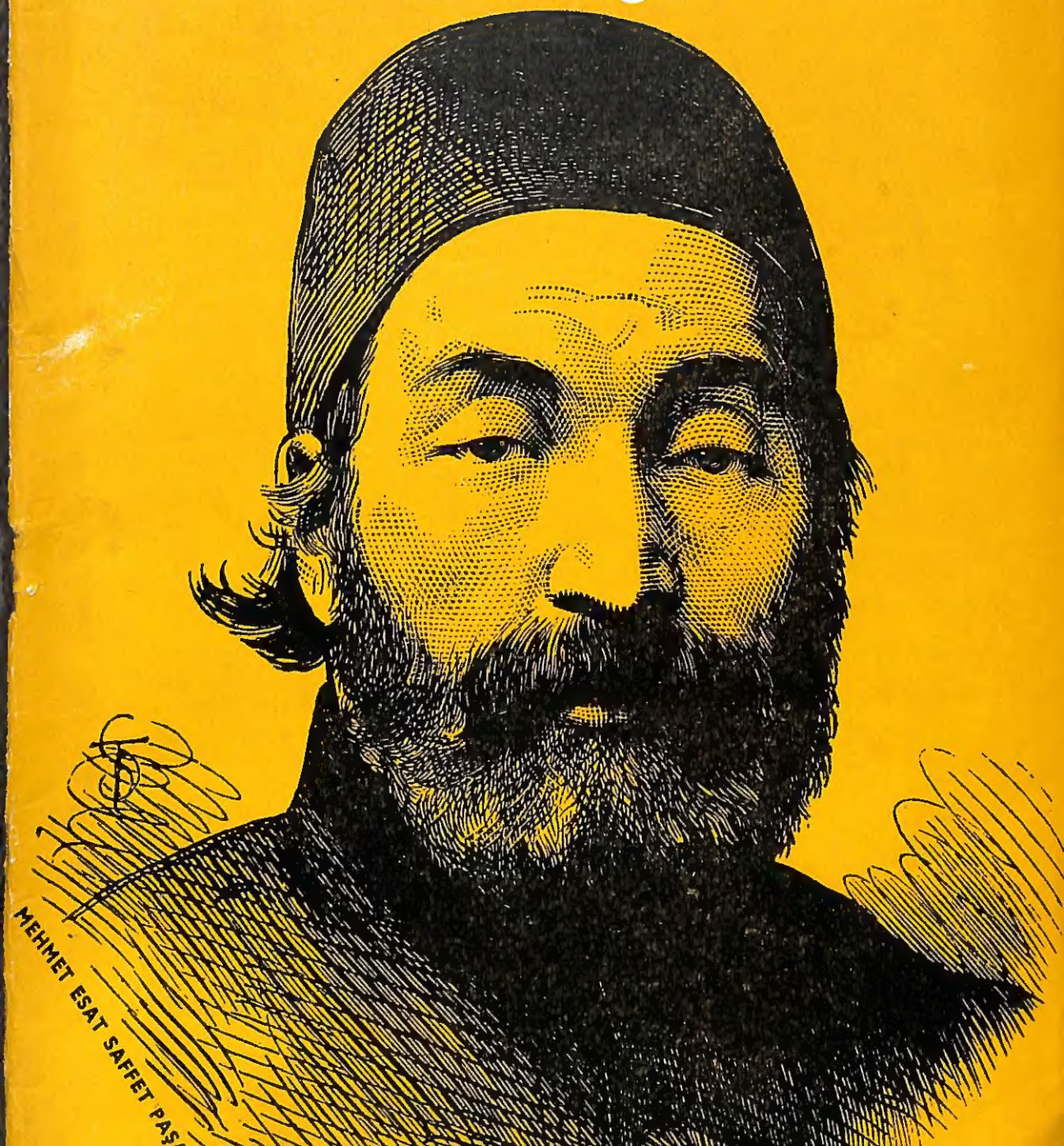

MEHMET ESAT SAFFET PAŞ

Memleket içindeki
Bankacılık hizmetleriniz
kadar
MEMLEKET DIŞI
BANKA İŞLERİNİZ
için de
TÜRK TİCARET BANKASI
EMRİNİZDEDİR

TÜRK TİCARET BANKASI

KÜLTÜR YAYIN 9

Reklâmcılık:

PARANIZIN EMNİYETİ
APARTMAN DAİRELERİ
VE
PARA İKRAMİYELERİ

%6,5 kadar faiz

TÜRKİYE EMLÂK KREDİ BANKASI

(Basın: 10645 —A— 20139)

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT : 7 SAYI : 39 NİSAN : 1967 FİATI : 125 KRŞ.

Sahibi, Yazışleri Müdürü
MUSTAFA UNAN

İdare yeri :
Nuruosmaniye Cad. No. 78-A Tarih Yayınları
Telefon : 22 78 10

Murabere ve para gönderme adresi
Posta Kutusu 67
İSTANBUL

ABONE ŞARTLARI
Yıllık 12 lira. Dış Ülkelere iki mislidir.

Bu sayı, İstanbul'da Halk Basımevinde dizilip basılmıştır.

Klişeler Akın Klişe Atelyesinde yapılmış, kapak Karadeniz Matbaasında basılmıştır.

Aboneler için her yıl maliyetine, pantazot cild kapakları verilmektedir.

Geride Kalan...

İŞTE, 1967 yılı nisanının içindeyiz: 1920 den 1967 ye kadar geçen yılların sayısını, o günden bugüne olup bitenlerin geçit resmi içinde tesbite çalışacak cesur yürekler, bir daha geri gelmiyen o günlerin bu milletin ve devletin hayatından neleri de alıp götürdüğü muhasebesinin içinde irkilecektir: En cesur yürekler bile...

* * *

Birinci Büyük Millet Meclisinin tarihi henüz yazılmadı: Yazılacağa da benzemez!..

Çünkü bu Meclis, çatısı altındaki insanları ferdî duygular ve inançlar ayırımına tâbi tutsa, böylesine karşılıklı düşüncelere sahip insanların, birlik ve beraberlik istiyen kurtuluş savaşını nasıl başarmış olduklarına şaşar, irkilir ve mantığını tatmin için inandırıcı bir sebep arar: Bilmez ki, bu temel sebeb, Türk milletinin asırlardır çektiği çilenin bedelidir...

Bugün, o günün 193 kişisinden hayatta kalanlar sadece on dörttür: Çoğu, yaşadıkları değil, mana ve renk verdikleri o günlerin havasını da beraberlerine aldılar, gittiler. Çoğu, hayatlarını kendilerinden sonrakilere anlatabilmek hissine sahip değildi. Çünkü sadece bir vatan vazifesi yapmış olmanın duygusu içinde idiler. Samimî idiler. İsimden bahsetmek çoğunun itiyadı dışında olduğu için, bugün Allahın rahmetine intikal etmiş olanlardan bir eski din adamı ilk meclis mebusunu, geçen yıl Ankara dönüşü evinde ziyaret etmiştim. Bugünün Ankarası, O'nun havsalasının çok üstünde netice idi. O değil yirminci yüzyılın bir devlet merkezi, barınılabilir şehir olma vasıflarından çok uzak Bozkır Kasabası yerine yükselmiş modern şehrin oluş istihalesini derin bir hazla anlatırken, sık sık irkiliyordu. Nihayet dayanamadı, dedi ki:

"— Köy ne âlemde? Köy!.. Türk Millî Mücadelesinin maddede ve mânada temel varlığı Türk Köyü idi. Bugünkü Ankaranın Gökdelenleri önünde ben biraz günahkâr, biraz mücrim, biraz vefasız ve biraz da şeref vaadından kaymış olanların azabını duydum."

* * *

Bu gönülden itirafda, son senelerin politika mücadelesinin perde arkası saklıdır.

EFENDİMİZ haşmetli unvanının yalanı içinde kaderine terkedilmiş milyonların sömürge insanı olma kaderini değiştirmeye cesaret edebilmiş olan insaniyet ve medeniyet havârilerine, imtiyazlı meslekler mensubları, çıkarcılar, mazideп kopup gelmiş tescilli aşırılıkların hodgâm nesli gizli açık karşı koymuşlardır. Bugün Türkiye'de asıl mücadele bu satıh üzerindedir. Tesbiti bile yapılmamış, tarafları bile adlandırılmamış safha...

Ve, 1920 den 1967 ye ulaşabilen sadece üç beş emektar değil, onların halkla beraber çarpan kalbi'dir. — K u t a y.

29 Nisan 1920'nin
47 nci Yıldönümü

KURTULUŞLARIN HAİNLİK ANLAYIŞI ve Hiyanet-i Vataniyye Kanunu Tartışmaları

YAZAN : CEMAL KUTAY

Tarih 27 nisan 1920... Türkiye Birinci Büyük Millet Meclisi vatanın kaderini eline alalı henüz dört gün olmuştur. İlk iki gün Mustafa Kemal, Mondros mütarekesinden sonraki hadiseleri anlatmış ve işgal altındaki İstanbul'un artık "müstakil bir devlet" için kurtuluncaya kadar bağrında bir kurtuluş hareketine merkez olamıyacağını izah etmiş, bütün dikkatini, Türkiye Büyük Millet Meclisinin mânevî şahsiyetine yönelebilecek tâhrizleri önlemiye çevirmiştir: Lider, önce, Mebus sıfatı ile milleti temsil için toplananlara anlatmak istiyor ki, evvelâ meşruiyyetlerine ve halkı nefislerinde taşıdıklarına kendileri inansınlar, sonra iç ve dış düşmanları inandırsınlar... O halde önce neyi tesbit etmek lâzım? VATANSEVER'le HAİN'i!.. Bugün belki yadırganır amma, Türkiye Büyük Millet Meclisinin daha beşinci toplantısında ele aldığı ve İLK KANUN larından ÜÇÜNCÜSÜ'nün mevzunu, VATANSEVER'le HAİN'i birbirinden ayırma himmeti teşkil etmeseydi, Ankaranın bozkırlarında tutunmıya çalışan yeni devlet, dış tazyiklere lûzum ve mahal kalmadan kendi kendisine çöküp giderdi!..

Türk Millî Mücadelesinin en büyük tarafı, önce, halkı kurtuluşa inandırmak-la başlamıştır: Çünkü halkın kendisini **kurtaracak** zannettiği makamlar ve kuvvetlerin çoğu, değil bir kurtuluş hareketinin önüne geçmek, **kurtuluş**'u düşünme yi bile kendisinin sonu saymanın korkusu içinde idi. Bu sebebledir ki, Birinci Büyük Millet Meclisinin dördüncü toplantı günü olan 1920 yılı 27 nisan salı saat 17 de, Mustafa Kemal Paşa ri-

TAKRİRİN SAHİBİ **Birinci Büyük Millet Meclisinin vatanın kaderini eline almasının üçüncü günü, karşıda saf tutmuş düşmandan önce, yurt içinde ve kurtuluş safında gözüken asıl düşman'a karşı neler düşünüldüğünü soran ve verdiği takrirle HAİN'in târifini istiyen Afyonkarahisar Mebusu Şükrü Hoca...**
(Daha sonra, mebuslar, sınırdaki Mehmetçiğin mâneviyatını her türlü bozgunculuğa karşı korumak için cepheye koşunca, Şükrü Hoca, elinde dede yadigârı mavzeri, ön safta hizmet edecektir.)

yaset makamında iken kâtip Kütahya Mebusu Haydar Bey **"— Bir kanun teklifi maddesi"** okuyor... Evet, bu bir kanun maddesi teklifidir amma, İSMİ yoktur: Sadece metin içinde en sık geçen tâbir H A İ N'dir: İhanet, hiyanet, hain... Kime karşı ihanet? Meclisin meşruiyyetine!.. Bütün hayatında, milleti temsil edebilmiş müesseselerin manevî şahsiyetlerine söz götürmez saygı göstermiş olan Mustafa Kemal, daha İLK GÜNKÜ toplantıda, vatanın mukadderatına sadece Mebuslar Meclisinin sahib olacağını -aynen- şu cümlelerle ortaya koyuyordu :

"— Efendiler.., Bütün maddî manevî mes'uliyeti Hey'et-i Temsiliye namı altında bulunan heyet üzerine almış ve 16 mart 1920 tarihinden bu dakikaya kadar acı manzara ve safhalara karşı ifay-ı vazifeyi fevkalâde bir vazife bilmiştir. Mes'uliyet çok ağırdır. Bu dakikadan itibaren teklif ediyorum : DERHAL mukadderatı memleketi deruhte buyurunuz!

Bundan içtinâb etmiye lûzum yoktur. Bu vazife o kadar mühim, içinde bulunduğumuz zaman o kadar tarihîdir ki, koca mes'uliyeti içinizde üç - beş kişiye tahmil etmekle iktifa edemeyiz. Bütün bu meclis, bütün manasıyla mes'ul olmak lâzım gelir. Millet bizi ancak bunun için gönderdi buraya.. Yoksa beş kişinin eline milleti terkedelim diye göndermemiştir (Hayhay sedaları) **(1).**

Mustafa Kemal'in (milletin mukadderatını elinize alınız!) dediği Meclisin meşruiyyeti davasıdır ki, **vatansever'le hain'i** birbirinden ayırıyor... Dava, öylesine hayatî ve zamana öylesine hâkim ki, kanun teklifi hazırlanmış, hükümler konulmuş, amma ismi yok!..

"— BİZİM İÇİN İHANETİN YETMİŞ İKİ ÇEŞİDİ VAR!.."

Birinci Büyük Millet Meclisindeki hukukçu mebuslar, meclisin meşruiyyetine karşı gelenler için tatbik edilecek cezaları kapsıyan bir kanunun mevcud olup olmadığını araştırarak işe başlamışlardır. Saruhan **(Manisa)** mebusu Refik Şevket Bey **(millî mücadelenin adliye vekillerinden, Demokrat Partinin ilk grup başkanı rahmetli Refik Şevket İnce)** Birinci Dünya Harbi içinde hiyanet-i harbiye ve casusluk cürümleri için tatbik edilen kanunu hatırlatıyor amma, buluşunu kendisi de beğenmiyor : **"— Bu, başka** diyor, **şimdi bütün vatan bir cephe... O bakımdan bizim için ihanetin yetmiş iki çeşidi var!..".** Karahisar mebusu Şükrü Beyin "ihanetin târifi" ni de yapan takririni Meclis, daha o gün kurulan "Lâyiha Encümeni" ne havale ediyor. Encümen, teklifin metnini bir kanun lâyihası haline getirmiştir amma, bir isim bulamamıştır!. Çünkü gerçekten, vatan o haldedir ki, ihanetin bile yetmiş iki çeşidi vardır!.. Refik Şevket Bey diyor ki :

"— Biz burada, dünya hukukunda yeni bir cürmün târifini yapıyoruz. Bu, hiyanet-i vataniye cürmüdür. Nasıl tekevvün eder bu cürüm? Onu, içinde bulunduğumuz günâgûn hadisat tâyin edecek. Kat'î bir tarifinin yapılacağını iddia etmek imkânsızdır. Fakat bizim bugünkü hâlimiz, vatanı iki ayrı safa ayırmaktadır: Vatanperverler ve hainler..."

HAİN KİMDİR ?

Meclis, hukukî münakaşalar içine girmiştir: Ceza Kanununda ihanete ait elli altıncı maddeyi İzmit Mebusu Sırrı Bey okuyor : **"— Her kim memâlik-i mahrusa ahalisini yekdiğeri aleyhinde silâhlandırarak mukateleye tahrik veyahut bazı mahallerde gasp ve garet ve**

---

(1) Size hazin bir hakikati ifşa edeyim: Birinci Büyük Millet Meclisinin müzakere zabıtlarının yeni harflerle basılmasına karar verildikten sonra, hangi nüsha esas tutulmuştur, bilmiyorum, fakat inanılmaz bir gafletle veya belirli bir maksadla görülüyor ki, ancak üç - dört tam takım olan o HAKİKÎ BASKI'lar, yani, bazısı renkli kâğıda, bazısı çizgili birinci hamura, yani ele ne geçmişse ona basılan, fakat otantik ve hakikî zabıtları ihtiva eden nâdir koleksiyon değil de, esası zikredilmiyen bir metin ele alınmış. Ben, hususî koleksiyonumda ve ancak, üç - dört tam seriden birisi olan otantik ve gerçek zabıttan aynen istinsah ettiğim cümlelerin sahifesini ve satırlarını kaydediyorum: Çünkü, nasıl bir düşünce ile bilinmez, bu cümleler, daha sonra -tahrif demiye dilim varmıyor...- tefsir edilmiştir: Cild 1, sahife 42, sütun 1, satır 9 - 22.

tahrib-i memleket ve katl-i nüfus ef'alini ikaa mütecasir olup da kaziye-i fesad tamamiyle fiile çıkar veyahut madde-i fesadın icrasına başlanmış olursa ol kimse kezâlik idam olunur."

Bu târif Meclisi tatmin etmiş midir? Hayır!.. Çünkü Reis Mustafa Kemal Paşa, söz istiyor ve Beypazarındaki isyanı haber veriyor: O Beypazarı ki, Ankaraya sekiz konak ötededir!.. Umumî Hey'et o buhran günlerinin, Osmanlı kanunlarıyla idare edilemiyeceğinin şuuru içindedir amma, bu sert gerçeği kürsüden kim haykırabilecek? Önce Sinob mebusu Hakkı Hami Bey söz alıyor, Ceza kanunundaki bu hükmün Fransızcadan tercüme edildiğini, sulh devresinde düşünülen tedbirlerin böyle istisnaî vaziyetlerde derde şifa veremiyeceğini söylüyor, fakat memleketin istisnaî vaziyeti nedir, açıklıyamıyor... İşte, bu tereddüd ânında Hamdullah Suphi, hitâbetinin o coşkun günlerinde olmanın rahatı içinde kürsüye geliyor. Aradan kırk yedi sene geçmiş olmasına rağmen, bu söylenmiş olanlar, bugün de ibretle dinlenebilir :

"— Efendiler... Evvelâ affınızı istirham ederek küçük bir ihtarda bulunmak isterim. Bazı saatlerin bir nevi sükûtu vardır ki, bize sahte bir emniyet verir ve o sahte emniyet içinde nâ mahdud bir zamana mâlik olduğumuzu zannetmek, bilâhere birçok peşimanlığa mal olacak felâketlere bizi uğratabilir. Hatırlatmak isterim ki, pek yakın bir zamanda, 1293 muharebesini yaptığımız vakit karargâhımız Tuna'da idi. Asırlarca müddet bu devletin muharebeleri, Belgrad üssünden idare edildi. Bütün Balkanlar, Rumeli gitti. Afrikada, Asyada, her biri ayrı bir cihan parçası olan ülkeler gitti. İstanbul işgal altına girdi. Anadolu üç dört taraftan istilâya uğradı. İzmir vilâyetinde Yunan bayrakları, Antalyada İtalyan bayrakları, Adanada Fransız bayrakları, Urfa, Maraş, Antep etrafında Fransız bayrakları durduğu bir zamanda biz ne yapıyoruz? Bir dakika dikkat ediniz!.. Cephelerde kullanacağımız kuvvetleri içerden bir takım hainlerin üzerine gönderiyor ve cephelerimizi boşaltıyoruz. Bugün bir haber geliyor: Beypazarı isyan etmiştir. Bir haber alıyoruz: Filân taraftа telgraf hatlarını kesmişlerdir. Tahrikât her tarafta devam ediyor, ifsadın nihayeti gelmiyor ve biz, vatanımızın en son parçasında istiklâlimizi ihata eden binbir tehlike ortasında müzakere ediyoruz, münakaşalar yapıyoruz. Bugün düşünüyoruz, yarın düşünelim diyoruz. Halbuki karşı taraf bir saniye durmuyor, tereddüd etmiyor, Sizin vatan müdafaası için tahsis ettiğiniz kuvvetleri yakalıyor, zabitleri öldürüyor, yakıyor, yıkıyor, tahrib ediyor. Onun kanunu yoktur. Eğer kani isek ki, memleketin son müdafaası için toplandık ve memleketin istiklâli aleyhine kıyam edenleri tedmîr etmek vazifemizdir. Cepheler sukut etmemek, orada emrivâkiler kesb-i kat'iyyet etmemek için uzun düşünecek vaktimiz yoktur. Vatan müdafaası aleyhine hareket edenler dünyanın her tarafında, hatta sulh ve sükûn zamanında bile haindirler; idam ile tecziye edilirler.. Eğer tehlikenin azametini görüyorsak, takdir ediyorsak ve buna kani isek, hiyanetin cezasını veriniz!.."

Meclis, Hamdullah Suphi Beyi alkışlıyor. Mustafa Kemal kürsüdedir. Aynen şöyle diyor :

"— Zannederim ki, bilâ ifate-i ân bir karar-ı kat'iye iktiran etmelidir." Yâni, dakika kaybetmeden meseleyi neticelendirmelidir diyor Mustafa Kemal...

KANUNA İSİM BULUNUYOR...

Celâlettin Arif Bey, teklifin ihtisas encümeni olarak kurulan ve çoğunu hukukçuların teşkil ettiği Lâyiha Encümeninde tetkikini teklif ediyor: Birinci Büyük Millet Meclisi kendisinden sonrakilere benzer mi? Gece toplanacaklar, sabahlıyacaklar, icabında ve ertesi gün, yâni 29 nisan sabahındaki içtimaa kadar yetiştirilecek. Refik Şevket Bey anlatır ki, o gece sabahlamışlardır: Ali Fuad Paşanın, İngilizleri Eskişehirden çıkartırken kendisine iltica eden Hindli bir Müslüman elektrikçisine tamir ettirdiği, hayır tâmir değil de, işliyebilmesi için mucize yaratmasını istediği Ankara Sanayi Mektebinin atölyesine cereyan veren dinamo'nun titrek ışığı geceleyin tamamen sönüverince, Ankara Defterdar ve vali vekili Yahya Galip Beyin makam odasından getirtilen a-

O GÜNLER!.. **Birinci Büyük Millet Meclisinin o kuruluş günlerindeki önü: EN LÜKS vasıta olan bir yaylı araba ve Millî Mücadelenin cefakâr nakil vasıtası kağnılar... Elbette ne ölçüler, ne vasıtalar o halde kalacak değildi amma, Millî Mücadelenin asıl kadrosu ve feragatle yuğurulmuş evlâtları hazıra konanlar, korkaklar, hesabiler'in refahı önünde ne hâldeler? Asıl cevap bekliyen sual bu...**

yaklı lâmbanın ziyası altında sabahlıyor encümen, amma vaadını da yerine getiriyor: Daha sonra, İstiklâl Mahkemelerinin tatbik vazifesini üstüne aldığı Hiyanet-i Vataniye kanununun metni hazırlanıyor. Teklifin ismini metne koymuyor Encümen... Çünkü Refik Şevket ve arkadaşları istiyorlar ki, isim, hadiselerin bağrından çıksın: Kurtuluş Savaşını yapan Türkler, davalarına arka çeviren, hatta onu yarıda bırakmıya çalışanlara konulacak suç adını, milletin nesi var nesi yoksa temsil eden bu Meclisin gönül ve kafa birliği ile koymasında karar kılıyorlar. Encümen adına konuşan Refik Şevket önce **hiyanet-i vataniye**'yi târif ediyor ve sonra da kanuna bu ismi teklif ediyor : Hiyanet-i Vataniye Kanunu!..

İsim üzerinde hiç itiraz, hatta mutalâa olmaması da anlatıyor ki, Mondros'a, ve esasları hazırlanmış Sevr'e rağmen **vatan vardır, vatansever vardır, hain vardır, bu hainliğin cezası da vardır!..**

MİLLETİN BAĞRINDAN DOĞDUĞU İÇİN...

Birinci maddede **"— Büyük Millet Meclisinin meşruiyyetine karşı"** tâbirine itirazlar yükseliyor: Kim endişe edebilir, kim tereddüd edebilir Meclisin Meşruiyyetinden? Böyle bir suç'un mevcudiyetini bile Meclis kabul etmiyor. Şimdi Besim Atalay Bey kürsüdedir :

"— Meclisin Meşruiyyeti tâbirine asla lüzum yoktur. Milletin bağrından çıkmış olan bir topluluğun meşruiyyeti tecezzi ve tefsir kabul etmez hakikattir. Nas'dır. Naslar üzerinde tefsir olmaz. Milletin iradesinden doğan herşey meşrûdur. Buna gizli açık itiraz edenler, hüveleri olan şahıslardır. Hangi makamın sahibi olursa olsun, böyle bir düşünenin redaetini irtikâb eden kimsenin adına HAİN derler. Allah aşkına, halkın zerrece endişe etmediği neticeler üzerinde tefsire saparak işi iğlak etmiyelim."

Meclisin mânevî şahsiyetine karşı gelebilmenin iki tecellisi tesbit ediliyor:

Birincisi, halkı inkâr etmek... Dolayısiyle millî iradeye karşı gelmiş olmak... İkincisi, işgal altındaki İstanbul'un alacağı kararları Anadolu mücadelecilerinin benimsemesi tehlikesini kanunun maddeleri arasında bertaraf etmek!..

Kastamonu Mebusu Abdülkadir Kemalî Bey mütarekeden sonra kabul edilmiş kanun ve kararnamelerin, yeniden tetkikini istiyor ve vatandaşın neyin ihanet sayılabileceğini açıkça bilmesi icap ettiğini anlatıyor. Bursa Mebusu Şeyh Servet Efendi, **irşad** (aydınlatma) **heyetleri**'nin memleket içinde dağılmalarını ve Millet Meclisinin meşruiyyeti üzerinde halkı uyarmasını teklif ediyor. Gayesi de şu: İç ve dış düşmanlar toptan ayaklanmışlardır, halk cahildir, kandırılabilir.. Fakat Sıvas Mebusu Hoca Taki Efendi şu açıklamayı yaparak halkın cehaletine itiraz ediyor :

"— Halk ümmîdir amma hiss-i selîm sahibidir. Kimin kendisine hizmet, kimin ihanet ettiğini karşısındaki ağzını açarken anlar. Efendiler... Biz sıkıntıyı halk dan değil, münevver namı altında ihtiras ve unvan sahibi kimselerden çekeceğiz. Düşman bayraklarını gören halk, vatanını kurtarmak için bir araya gelmiş olanlara canını bile verir. İsyanlara bakın: Menfeatları olmadığı zaman halkı aramıyanlar, şimdi ona gidip yalan söylüyorlar, aldatıyorlar, kardeşi kardeşe kırdırıyorlar. Şu dediğimi kafanıza yazın: Bu Hiyanet-i Vataniyye Kanununu Siz, halkdan çok münevver dediğimiz kimselere tatbik edeceksiniz. Bu itibarla da onlar, ihaneti bile bile, istiye istiye yapacaklardır. Cezasını ona göre tâyin edin."

İHANETE HUDUD OLUR MU ?

Üçüncü maddenin kabulünden sonra, esaslı münakaşalar başlıyor: İhanetin hududunu çizebilmek münakaşası... Burada, halkın hakkı ve vatanın selâmeti için müstakil Türk devletinin kurulmasına kadar toplantılarına fasılasız devam kararı alan Birinci Büyük Millet Meclisinin ruhunun şâhlanışını görüyoruz: Felsefesi Meclisin, bir başka tarih devrinde, bir başka parlâmentoda emsâline rastlanmıyan hükümle tezyin ediliyor ve deniliyor ki, vatan kurtarıncıya kadar, bu Meclisin aldığı kararlara karşı gelmek, **vatan ihaneti**'dir... Çünkü varılan neticelerin üzerinde pazarlık yapılacak, tâviz istenecek zamanlar değildir: Dünya yüzünde ya son Türk devleti var olacak, veya tarih sahnesinden çekilecektir. Alacağı tedbirler, çıkaracağı kanunlar ve vardığı hükümler, vatanın hayrına olma vasfı, halkın bağrından çıktığı, yâni millî iradeyi temsil ettiği için **söz götürmez** olan Millet Meclisinin meşruiyyetine karşı gelme ise ihanetin ta kendisidir...

İşte, böylece sınırlandırılan hudut içinde, **Hiyanet-i Vataniyye Kanunu** kabul ediliyor. Tarih: 29 nisan 1920... Yâni, Birinci Büyük Millet Meclisinin toplanışının dokuzuncu günü.

★ ★ ★

1967 Türkiyesinde, Büyük Millet Meclisinin mânevî varlığı üzerindeki tartışmaları, hâlâ rejim çatışmalarını ve bu arada zaman zaman adlarından ve varlıklarından bahsedilen **yer altı** faaliyetinin isimlendirilmesi gerekseydi, Birinci Büyük Millet Meclisinin felsefesi içinde, **yetmiş iki çeşid** olarak vasıflandırılan ayrı düşünceleri rakamla ifade için matematiğin bütün sıfırları yeter miydi?

Tarih — 234 (Basın: 11708 - A . 20351)

Osmanlı sosyal hayatının ev içindeki temsilcileri

CARİYELER

YAZAN : ZİYA ERKİNS

Dünyanın dört tarafından Osmanlı hudutlarının içine akan cariyeler, asırlarca, sosyal hayatın ev içindeki temel varlığı oldular. Bunlar, sadece güzel kızlar değillerdi: Zamanın icablarına göre mükemmel terbiye edilmişlerdi. Saraylara alınanlar için bu yetiştirme, büyük bir hassasiyetle tatbik edilirdi.

Yukarıda bir Çerkes cariyeyi görüyoruz.

Tarih boyunca Şarkta, bilhassa İslâm içtimaî hayatında cariyelerin pek mühim mevkileri vardı. Fakat hiç bir zaman İslâm Tarihinde kadınlar, Avrupa siyasî hayatındaki o mühim nüfuz ve kudrete sahip olmadılarsa da, yine oldukça ehemmiyetli izler bıraktılar.

Birer meçhul esire olan cariyeler, Osmanlı içtimaî hayatında pek mühim bir yer işgal ederler. Saraylarımızdan mütevazi hanelerimize kadar girmiş olan bunlar, bizlere derin izler bırakmışlardır.

Cariyeler İstanbul'a çeşitli yollardan gelirlerdi. Osmanlı Devletinin yükselme devrinde daha ziyade Rusya, Macaristan, İtalya, İspanya ve Yunanistandan getirilirlerdi. Cariyeler arasında ayrıca Afrikanın zenci kızları da mühim bir yekûn tutardı. Onsekizinci asırdan sonra artık İstanbul'a muhtelif milletlerin akını durmuş olduğundan, bunların yerlerini bir dereceye kadar Kafkasyanın Gürcü ve Çerkes kızları doldurmuştur.

Onyedinci yüzyılda "Emanet-i Esirhane" adile cariyeler, İhtisap Ağalığına bağlı bir baş ağanın idaresinde Kethüda, Şeyh, Çavuşlar ve Lalalardan müteşekkil 400 mevcutlu bir teşekkül olarak senevî 100 kise (1) vergiye tabi idiler.

Esir pazarı denilen mahal, bugünkü Nuruosmaniye Camiine yakın olup "Kal'a-Misal", altı-üstü 300 odalı demir kapılarla mücehhez metin bir bina idi. İşte burada kuzey ovalarının ak tenli, sırma saçlılarından, Afrika çöllerinin abonoz siyahilerine kadar her cins ve nevide kızlar, alıcılarının hevesine tâbi beklerlerdi. Bu cariyelere umumiyetle iyi bakılır ve giydirilirdi. İçlerinde musiki bilenleri ve sesi güzel olanları tercih olunurlardı. Bunlar, muhtelif vesilelerle yapılıp padişahın huzurundan geçen esnaf alaylarına da iştirak ettirilmişlerdir. Evliya Çelebi gördüğü böyle bir alaydan bahsederken **"Nice bin pâk ve pâkize esir kızları ve sülün gözlü, münevver yüzlü mahbub-u devran esir gılmanlarını şâtırlar önüne alıp saf, saf"** geçtiklerini kaydetmektedir.

(1) **Bir kise yüz Duka altınıdır.**

CARİYELERİN FİATLARI

Başbakanlık arşivinde 4027 numarada Harem-i Humayuna gönderilen cariyelerin bir defteri mevcuttur. Bu defterde kızların milliyetleri, evsafları ve fiatları gösterilmektedir. 1122 Hicrî (1710 Milâdî) senesine ait bu defterdeki kızlar 250 kuruştan 150 kuruşa kadar yukarıda bahsettiğimiz esir hanından satın alınmışlardır. O tarihde bir kuruş

seksen akçe olduğundan, bizim bugünkü Reşadiye altun liramız hesabiyle en pahalısı 200 altına (bugünkü para ile yaklaşık olarak 30.000 lira) alınmış demektir. Bunların paraları o senenin İzmir gümrüğü malından ödenmiştir.

Kızların müstait olanlarına musiki öğretilirdi. Onun için saraylarda bunlardan güzel saz takımları bulunurdu. Hatta Sultan Abdülmecitten itibaren batı orkestra takımı da kurulmuştu. Abdülmecit devrinin kızlardan müteşekkil olan bu orkestra takımı, elimizdeki mevcut vesikalara göre Avrupa saraylarının bazı orkestra topluluklarından üstündü.

1094 Hicrî (1682 Milâdî) tarihli bir vesikada, Darrüssaade Ağasının tensibi ile beş kızın, başkahveci ustanın hanesinde Enderun muallimlerinden musiki talim ettikleri bildirilmektedir. Bu muallimlerin her birine ayda 300 akçe, her kıza da ayrıca onar kuruş haçlık verilmek suretile kızlar bu evde beş ay kalıp musiki talim etmişlerdir. Onlar için saraydan döşek, yorgan vesaire gönderilmiş, ayrıca da kumaşlar satın alınmıştır. Bütün bunlar için de ayrıca 51.530 akçe masraf yapılmıştır. Cariyelerin musiki öğrenmelerine ait arşivde pek çok vesika bulunmaktadır.

UNUTULAN VA'D

Şair Kanlıcalı Nihat Bey, bir akşam Yusuf Kâmil Paşanın konağına gitmişti. Konakta vükelânın bazıları da vardı. Paşa, Nihat Beyi her zamanki gibi neşeli görmeyince :

"— Nihat! Bu akşam seni pek neşesiz görüyorum nen var?" diye sordu. O da :

"— Kış geldi çattı, hâlâ odun kömür, çoluk çoluğa kışlık tedarik edemedim. Bu hal ile insanın nasıl neşesi olur" cevabını verdi.

Yusuf Kâmil Paşa :

"—Adam sen de, düşündüğün şeye bak! Kethüdaya söylerim, yarın hepsini tedarik eder, sen biraz neşelen de bizi de neşelendir" dedi.

Nihat Bey bu tatlı va'd üzerine keyiflenerek gerek paşayı ve gerek misafirlerini neşelendirdi. Gece de konakta kaldı.

Sabahleyin paşanın kendi hakkında bir emir verip vermediğini kethüdadan sordu. Öyle bir şey olmadığını öğreninice doğru Yusuf Kâmil Paşanın yanına giderek akşamki va'dini hatırlattı. Paşa :

"— Canım! Akşam keyfine öyle bir halttır ettik, sen de gerçek sanmışsın" deyince Nihat Bey :

"— O haltı akşam etmediniz, şimdi ediyorsunuz" cevabını verdi.

UMULMADIK HALLER

Herhangi bir sebeple bazı cariyeler saraydan sürgün edilirlerdi. 1170 Hicrî (1756 Milâdî) tarihli bir arşiv kaydında Ferman-ı Humayun ile sürülen bir cariye için **"yolda çok dikkat olunmasına, bir hat ve hareketine cevaz verilmemesine"** dair Bursa mutasarrıfı ile kadısına pek ehemmiyetle bildirilen bir suret görülmektedir. Cariyeler alınıp satılırken bir fındık altunu resm-i pençek alınmak kanundu. 1213 Hicrî (1798 Milâdî) senesinde bu miktar üç fındık altununa çıkarıldı. Zamdan hasıl olacak 35.000 kuruş, mal gümrüğüne zam olundu.

Bu kızların başlarına bazı umulmadık haller de gelirdi. Nitekim II. Sultan Süleyman zamanında 1099 (1687) senesindeki gürültülerde Vezir-i âzam Siyavuş Paşanın sarayını her taraftan saran yeniçeriler, taş ve tüfekle harap edip saraya girmişler, iç ağalarına hücumla bilcümle emval ve eşyayı yağmadan sonra harem dairesinde cariyeleri hamalların arkasına yükleyip, **"gaza malımızdır deyû"** kışlalarına götürmeğe kalkışmışlardır.

Sultan İbrahim, cariyelerine senevî büyük haslar bağışlamıştır. Bunlar çok mühim bir yekûn tutmaktadır. Onun içindir ki, tarihçi Naima, bu israfa dayanamamış :

Emiran-ı sancak bî-hükmü zaman
Dilenci alemdara döndü heman

demekle içini dökmüştür.

Cariyelere fevkalâde lâtif isimler takılırdı. Hatta bu adlar için ayrıca kitaplar bile yazılmıştır. Bayezıt Şehir Kütüphanesinde pek güzel cildli bir "Esami-i Cevari" vardır ki, Mevlevi İsmail isminde bir zat toplamıştır. Yüz yapraklı kitabına :

Neşe ile desdime alup kalem
Neşe ile bûd ederim işbu dem
Zevkü safasın ziyyad edecek
Sıhhat ile ömr-ü fûsun olan hem

diyerek başlıyan Mevlevî İsmail Efendi, yüzlerce birbirinden güzel cariye isimleri sıraladıktan sonra :

Sarf-ı himmet eyledim itmama bâşu can ile
Dikkat-i cemiyet-i isim eyledim izan ile
Bağı cennettir bu mecmua desem olmaz hilâf
Hepsi müzeyyendir seraser ismi mahbuban ile

kıtasiyle esirini tamamlamaktadır.

GÜLENLER, AĞLAYANLAR

Dünyanın dört bir bucağından getirilen çeşitli ırklara mensup olan bu kızlar, kendi memleketlerinin şiveleri ve âdetleriyle saraylara, konaklara girmişler, buraların an'ane ve terbiyesiyle büyüyüp yaşamışlardır. Bunların bir kısmı sarayda Kadın Efendi, Vâlide Sultan, Avrupalıların tabirince "İmparatoriçe" olmuşlar, bazıları efendileri ile diyar diyar dolaşmışlar, diğer bir kısmı ise talih-i nâsâzlarına küsüp buralarda cariye kalıp ömür çürütmüşler, ancak cenazeleri harem dairelerinin yüksek duvarlı kapılarından çıkıp şehir mezarlığına gömülmüşlerdir. Onun içindir ki, Topkapı Sarayının Harem Dairesindeki cariyeler koğuşunun duvarında **"Ey kapıları açan Allahım, bizlere de hayırlı kapılar aç"** yazısı, bunların bir hâtırası olarak okunmaktadır.

İşte hayatımıza asırlarca annelerimiz, zevcelerimiz, dadılarımız olarak giren bu cariyeler, bu kızcağızlar, Takdirin kendilerine çizmiş olduğu hayatı yaşadılar. Nihayet 1263 (1846) senesinde Sultan Abdülmecid'in bir fermaniyle bu cariye alım satımı resmen kaldırıldı; Esir Pazarı denilen mahal kapatıldı. Sultan İkinci Abdülhamit zamanında eski nisbette olmasa da, gene el altından cariye alım satımı devam etti. 1908 den sonra büsbütün kaldırıldı ve böylece cariyelerin bilhassa İstanbul içtimaî hayatındaki rolleri de bitmiş oldu.

HÜRRİYET DUASI

Cariyeler arasında Saraylara alınanlar içinde, İkbal, Haseki, Kadın Efendi, nihayet VALDE SULTAN olanlar vardı. Bunlar, elbetteki, nâdir olmakla beraber, talihlerinin müsbet tecellileriyle diğerlerinden mes'ut ve bahtiyâr idiler. Fakat, ne olursa olsun, doğup büyüdükleri yerlerden, ailelerinden uzak kalmış olan bu güzeller için hürriyet, ebedî hasret ve iştiyak idi. Bu acı hakikati, Topkapı sarayının Harem dairesindeki Cariyeler koğuşunda yazılı şu cümlelerle anlamak mümkün: "— Ey kapıları açan Allahım... Bizlere de hayırlı kapılar aç...". Bu dilek, klişesini yukarıda gördüğümüz ve bir Batılı ressamın hayâlindeki Harem'de, her çeşit dünya nimetlerine sahip, fakat ömrü dört duvar arasında geçmiye mahkûm tuvaleti yapılan güzel kadının da duası olsa gerek...

1 Nisan 1921
46 ncı yıldönümünde

Bilinmeyen Taraflariyle
ikinci inönü

YAZAN : İHSAN ILGAR

Birinci İnönü Savaşından sonra Atatürk, millî orduyu mümkün olduğu kadar kuvvetlendirmeye çalışıyordu. Doğu cephesinden tüfek, top ve cephane ikmali yapılıyor, ordunun teşkilâtı ve subay ikmaline çalışılıyordu. Cephe, İsmet ve Refet Paşalar arasında ikiye bölünmüştü. İsmet Paşa, Eskişehir istikametinden beklenilen Yunan taarruzuna, yine İnönündeki mevziinde karşı koymak üzere hazırlanmıştı. Bu mevzi 61, 24, 14 ncü Tümenler tarafından tutulmuştu. Kemalettin Sami Beyin kumandasındaki I nci Tümen ile 1, 3 ncü Süvari Tümenleri, 24 ncü Tümenin gördüğü örtme görevile Yenişehir ile İnegöl bölgesine sürülmüştü.

İkinci İnönü için Yunanlılar, üç pekleştirilmiş tümenle, Bursa doğusundan 23 Mart 1921 de hareketle Bilecik - Pazarcık üzerinden Gündüzbey - Metrestepe - Bozalan hattına karşı taarruza geçtiler. Her iki İnönü Savaşında, Yunan Başkumandanı stratejik prensipleri, Yunan kolordu ve tümen kumandanları da tabiyenin emrettiği prensip ve kaideleri, Türk gücü karşısında tatbik edemiyorlardı.

Yunan ordusunun başarılarını bekliyen Loyd George, bu savaştan sonra ondan ümidini kesmemişse bile, fazla birşey beklenemiyeceğini hatırına getirmemişti. Yunanlılar ise, sarsılan itibarlarını yerine getirebilmek için, yeni taarruz hazırlıklarına kalkıyorlardı. Büyük bir milletin kolay ölemiyeceğini anlıyan bazı Avrupalı büyük devletler, siyasî yönden uzlaşma çareleri arama yolunda idiler. Fransızlar, Zonguldak'taki işgal kuvvetlerini, İtalyanlar da Antalyadaki birliklerini geri çektiler. İngiliz ve Türk esirlerinin değiştirilmesi için Londra'da bir anlaşma imza edildi. İngilizler böylece yeni Türk hükümetini tanımış ve Osmanlı Devletinin varisi olduğunu kabul etmiş oluyorlardı. Çünkü savaşta aldıkları esirler, Osmanlı Hükümeti ordularının kalanı idi. Şimdi ise bunu isteyen, Ankara'da kurulmuş genç Türkiye Devleti idi.

İkinci İnönü Savaşı kahramanlarından miralay (albay) Kemaleddin Sami Bey. (Sayın Orgeneral Asım Gündüz'ün özel koleksiyonundan)

BİRİNCİ İNÖNÜ SAVAŞININ GAYESİ

O zamanki Yunan Başkumandanı General Papulas, 1928 de yazdığı hatıralarında, Birinci İnönü savaşının **"Türk ordusunu yoketmek amacı ile yapılmış bir taarruz olmayıp, sadece durumu anlamak için girişilmiş bir keşif harekâtı olduğunu"** ileri sürmekte ve şöyle demektedir :

"18 aralık 1920 de kralın Yunanistana dönmesi sebebile istikbâl merasiminde bulunmak üzere Atinaya gitmiştim. Başbakan ve Millî Savunma Bakanına düşmanın teşkilât ve harp kudreti hakkında toplanan haberlerin doğruluk derecesini anlamak üzere, orduca bir keşif taarruzu yapılması lüzumunu ileri sürdüm. Bu keşif neticesinde düşmanın yalnız gayrı muntazam kuvvetleri bulunduğunun anlaşılması halinde, silâh altında bulunan kuvvetlerimizin azaltılabileceğini bildirdim. Başvekil ile Bakan teklifimi kabul ettiler, İzmir'e dön düm ve böyle bir keşif için hazırlıklar yapılmasını emrettim. Hazırlıklar tamamlandıktan sonra, Savunma Bakanı ve Ordu Kurmay Başkanı Yardımcısı Sarıyanis ile Bursa'ya hareket ettim. 1921 ocak ayının ilk haftasında başlıyan III ncü Kolordunun keşif hareketleri, başarı ile sona erdi. Keşif sonucunda Mustafa Kemal Ordusunun gayrı muntazam olmayıp, tam tersine muntazam olduğu, toplara, makineli tüfeklere sahip ve az çok mükemmel bir durumda bulunduğu anlaşıldı. Bu keşif üzerindeki fikir ve kanaatlerimi bir raporla hükümete bildirdim ve ordumuzun her bakımdan müsait bir halde olduğunu açıkladım."

NASIL İZAH EDER ?

İkinci İnönü için de, General Papulas şöyle demektedir.

"Ocak 1921 de Londrada bulunan Başbakan (Venizelos), Loyd George tarafından sıkıştırılmış, Millî Savunma Bakanına Eskişehir - Afyon hattını ele geçirmek için bir taarruza geçilmesini, bununla İngilizlerin diğer devletler yanında bizi tutabileceğini bildirmişti. Bakan benden sordu, isteyeceğim subay, er, top ve malzemeyi verirlerse havalar düzelir düzelmez taarruza geçeceğimi bildirdim. Bakan cephane ikmalinin kolay, fakat insan ikmalinin güç olacağını bildirdi. Ben de ordunun bir miktar subay ve en az beş bin ikmal erile muhakkak pekleştirilmesi üzerinde ısrar ettim. Cevapta: "İstediklerinize verilecektir!" deniliyordu. 22 Martta taarruza başlanılmasını emrettiğim zaman, bunlardan hiç biri verilmemişti. Londra'dan Başbakan, biran evvel taarruza geçilmesi için Savunma Bakanını, Savunma Bakanlığı da beni sıkıştırıyordu. Üç doğumun silâh altına aldırılacağı bildirildiği ve isteklerim yerine getirilmediği halde harekâta mecbur kalmıştım.

I nci Kolordu taarruz hedefi olan Afyonu ele geçirdi. III ncü Kolordu ise İnegöl önünde uzun bir muharebeden sonra, Türkleri Gündüzbey - Kovalca sırtlarına kadar sürmeye muvaffak oldu. 30 bin kişilik bir kuvvet ve ağır topçuya malik olan Türkler, burada hazırladıkları tahkimli hatta yerleştiler. Ordunun takviyeye ihtiyacı olduğunu defalarca tekrarladım, takviye edilmezsek bu harekât muvaffakiyetsizliğe mahkûm görülüyordu. Türklerin pek şiddetli mukavemetlerile karşılaşmıştık; çekilmekten başka çare kalmamıştı. Ortadaki 10 ncu Tümen Kumandanı "ihtiyatlarım kalmadı" diyor ve tümenin taarruzunun durdurulmasını ve çekilmesini teklif ediyordu.

3 ncü Kolordu Kumandanı, 10 ncu Tümenin çekilmesi halinde 3 ncü ve 7 nci Tümenlerin iç yanları açık kalacağından, bunların da çekilmesini teklif etti. Gündüz çekilmenin doğru olmıyacağını ve geceleyin çekilmelerini emrettim. Bu emri vaktinde alamıyan 3 ncü Tümen, sabahleyin Türk taarruzuna uğradı ve düşman baskısı altında çekilmek mecburiyetinde kalarak çok sarsılmıştı."

İKİ TARAFIN GÜCÜ

General Papulas'ın hatıraları bize, Ordu ve Hükümet arasında fikir birliğinin olmadığını pek açık surette göstermektedir. Halbuki, savaştan evvel kesin olarak stratejik hedef ve prensiplerin kararlaştırılması icap ederdi. Şu muhakkak ki, askerî bir kaide olarak Türk Ordusu ortadan kaldırılmadıkça Eskişehir - Afyon hattının ele geçirilmesi hiç bir mânâ ifade etmez. İnönü'nde bizim 12.000 tüfeğimize mukabil Yunanlıların 16.000 tüfeği, 16 hafif makineli tüfeğimize mukabil 1458 hafif makineli tüfeği, 96 ağır makineli tüfeğimize mukabil 224 ağır makineli tüfeği, 39 topumuza mukabil 76 topu, 1024 kılıncımıza mukabil 1300 kılınçla karşımızda idi. Kısaca topçu ve piyade yönünden bize iki defa, makineli tüfek yönünden on bir defa üstündüler.

Garp Cephesi İnönü'nde mevzii şöyle tutmuştu: Kocaeli Gurubu, 1, 61 nci Tümenler sağda, 24 ncü Tümen ortada, 11 nci Tümen ise sol kanatta idi. Savaş 27 Marttan 31 Marta kadar aralıksız bütün şiddetile devam etti. Düşman daha ziyade yanlardan yükleniyordu. Sağ kanattaki savaşta birlikler birbirine girmiş, herkes canını dişine takmış, bütün gayretile savaşıyordu. Birliklerin bu kadar birbirine girmiş durumu, bazı bölgelerde mevzii çekilmelerle düzeltilmekte idi. Aynen Papulas gibi bu çekilmelerden endişeye düşen Garp cephesi kumandanı, **birliklerine çekilme emrini vermiş**, fakat Kocaeli Gurubu Kumandanı Kahraman Halit Bey'in, 1 inci Tümen Kumandanı Kahraman Kemalettin Sami Beyin, 24 ncü Tümen Kumandanı Yarbay Atıf Bey'in birinci hatlara kadar ilerleyerek savaşa katılmaları neticesinde vaziyet düzelmişti. Bu durum karşısında da Garp Cephesi Kumandanı birliklerinin çekilmesinden vazgeçmek mecburiyetinde kalmıştı. Bilhassa bu durumun meydana gelmesinde 24 ncü Tümenin kahramanca taarruzu büyük rol oynadı. 143 ncü Alayın dış kanattaki bölüğünün kendi insiyatifi ile Yunan tümeninin sol dış kanadına karşı taarruza geçmesinin, bu tümenin hareketini durdurmasın da büyük hissesi oldu. Bu bölüğe Birinci İnönünde de kahramanlığı ile temayüz etmiş olan teğmen Halil Nuri (Yurdakul) kumanda etmekteydi.

Bizce cephe kumandanının yapacağı en doğru hareket, İnönü mevziinin Gündüzbey bölgesindeki sağ kanadına yanaşmış olan 3 üncü Yunan tümenine üstün kuvvetlerle taarruz etmekti. Bu taarruz için kullanılacak kuvvet, 61 nci Tümenden başka Nazım Bey'in 4 ncü Tümeni ile Halit Bey'in Kocaeli Gurubu ve Kemalettin Sami Bey'in 1 nci Tümeni idi. Böylece dört tümenlik bir kuvvet kullanılmış olacaktı. İnönü mevziinin doğu kanadındaki 11 nci Tümen mevziinden alınarak 8 nci Süvari Tümeni ile birlikte Sarıdağ üzerine, Pazarcık istikametinde 7 nci Tümenin sol kanadına taarruza gönderilmişti. Bu taarruz esnasında 4 ncü Tümen, Kovalca bölgesinde, sol kanat gerisinde tutulmuştur.

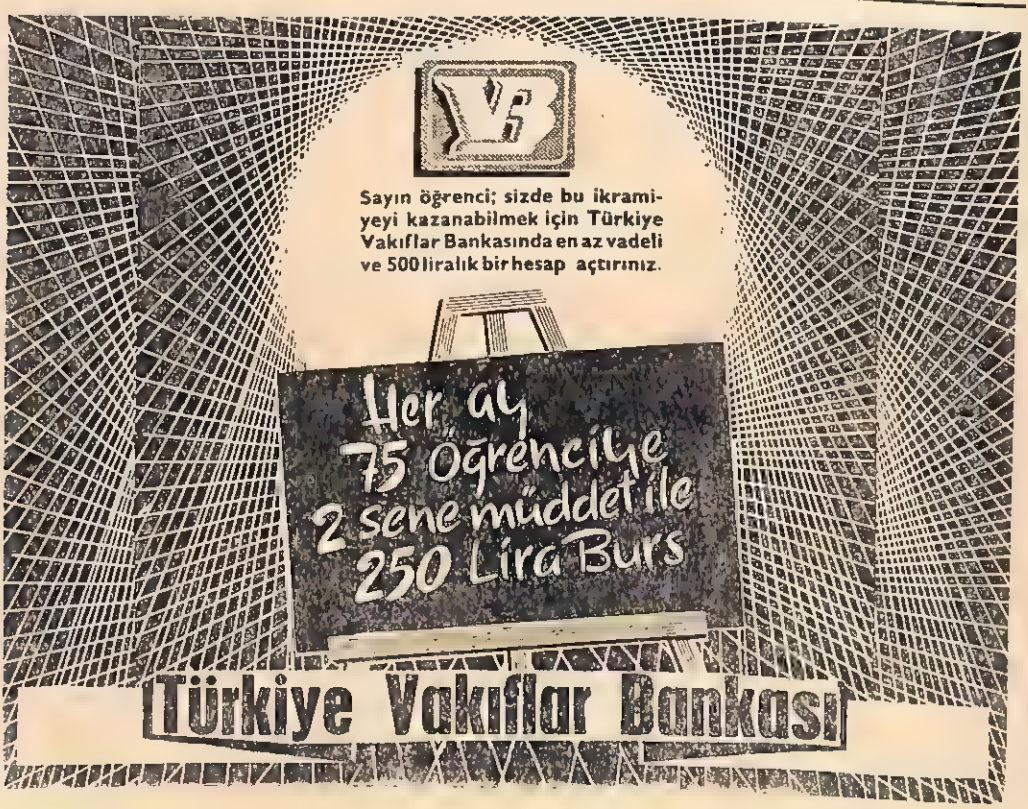

(Basın : 11490 - A - 20291)

İstiklâl Harbimizin unutulmaz kahramanlarında bir gurup. Sağdan sola doğru : İzzettin Çalışlar, Emin Bey, Kemaleddin Sami (Çolak), Fahrettin Altay, Efe Kâzım (İnanç), Şükrü Naili (Gökberk), Ali Sait (Akbaytugan), Ali Hikmet (Ayerdem), Asım Gündüz.

11 nci Tümenin sarp bir araziden yaptığı bu taarruz, Yunanlılar tarafından kolayca püskürtülmüş, tümen asıl savunma bölgesinden iki gün uzak kalmıştır. 28 Mart günü Türk birlikleri asıl mevzilerinde savaşıyorlardı.

İKİNCİ DARBE

Taarruz ve karşı taarruzla çok çetin geçen bu savaş sonunda Yunanlılar 1 Nisan 1921 de savaş alanını şanlı ve kahraman Türk kuvvetlerine terkederek çekilmek zorunda kalmışlardı. Bu savaşlarda en ön saflarda erlerile beraber çarpışan Kemalettin Sami ve Albay Halit Beyler gibi kumandanlar yaralanmışlar, birliklerinin arasından asla geriye çekilmemişlerdir.

Birinci İnönü'nden sonra ikinci defa İnönü'nde Yunanlılara indirilen bu darbe, büyük devletler katında genç Türkiye devletinin itibarını arttırmış, miskin İstanbul Hükümetini ise şaşırtmıştı. O zaman İstanbul'da çıkan "Tevhidi Efkâr" gazetesi bu muzafferiyeti şu satırlarla İstanbul halkına duyurmaktaydı :

"Tarihi durdurduğumuz ve geri döndürdüğümüz gün, İnönü'nde yalnız düşmanın değil, Ehli salibin âlem-i İslâm karşısında mağlûp olduğunu da bilmiştik. Düşman hemen hemen müdafaasız olan Anadolumuzun en güzel yerlerini işgal etmişti. Şark cephesinde Ermenilere karşı ihraz edilen zaferlere rağmen, garpte çetin, kanlı ve muvaffakiyetsiz bir müdafaa, Kuvai Milliyeden bütün ümitleri kırmıştı. Gerek Anadoluda, gerek İstanbul'da çelik yürekli ruhların, yalnız azim ve imanla yoğrulmuş insanların cesaret ve ümidi kırılmamıştı. Anadoluda para, silâh, cephane, hayvan, insan hiç bir şey kalmamıştı. O meşum Harb-i Umumî hepsini silip süpürmüştü. İnönü'ne gelinceye kadar iman kuvveti yalnız mahdut başların, rehberlerin ruhunda mevcut görünüyordu. İnönünde yaralı Mehmetçiğin, bitap Türkün sinesinde de bir kaya selabeti ile var olduğu tecelli etti."

İKİSİ **Bu sayımızda, yetmiş yedinci ölüm yılı dolayısiyle, renkli ve hareketli hayatına dair sahifeler ayırdığımız Ahmet Vefik Paşa (sağda), halef - selef olduğu Ethem Paşa (solda) ile hiç geçinemezdi. İkisi birbirine DELİ derdi. Meşhur Antuvan Menas Efendinin fıkralarına girmiş olan bu hitabın sebebi, ikisinin de, kanaat ve düşüncelerini fedâ etmiyecek kadar prensip sahibi olmalarında idi. Daha sonra Ticaret ve Nafıa Nazırı olan Mahmud Celâlettin Paşa, henüz âmedci iken Ahmet Vefik Paşanın bir tahriratı kendisine verdiği zaman şöyle dediğini kaydeder : "— Bunu al, deliye götür..."**

Mahmut Celâleddin Bey, evrakı almış, Ethem Paşaya götürmüş, Ethem Paşa mutalâasını derkenar olarak kaydettikten sonra, aynı şeyi söylemiş : "— Al, o deliye iade et!.."

Keşke bugün, böyle bir kaç yüz DELİ olsa!..

77 nci ölüm yıldönümünde

AHMET VEFİK PAŞA

YAZAN : ZİYA HANHAN

77 yıl önce, Nisan ayının birinci günü, tabiat bir yeniden uyanma, yeniden dirilme sevincine hazırlanırken Ahmet Vefik Paşa, hayata gözlerini kapıyordu.

Ahmet Vefik Paşa, 1823 yılında, Sultan Mahmut II. nin saltanatı devrinde doğmuştu. İleri düşünceli, batı kültürlü bir aileden geliyordu. Küçük Ahmet Vefik, ilk öğrenimini, o zamanlar için çok alafranga bir okul olan Mühendishane-i Hümayun'un iptidaî bölümünde yaptı. O tarihlerde Avrupa, büyük rönesansını çoktan bitirmiş, bilim yolunda hızla ilerlemeğe başlamıştı. Bu çağ, yâni Ondokuzuncu Yüzyılın başı ve ortaları, insan gücünün yerini BUHAR'a bıraktığı çağdır. Batı, çok yönlü bir ileri atılma hamleleri içindeydi. Fizikte, mekanikte, tıpta büyük gelişmeler oluyordu. Türkiye, yanıbaşında cereyan eden hadise-

lere karşı ilgisiz kalamazdı. İmparatorluğun alın yazısı iki sonuca varabilirdi:

1) Batıdaki gelişmelere sırt çevirerek bir Orta - Çağ devleti olarak kalmak.

2) Batılı komşularının gidişine ayak uydurarak medeniyet düzeyinde onlarla birlikte gitmek.

Osmanlı İmparatorluğundaki ilk uyanış ve batılaşma kıpırdamaları, Üçüncü Selim zamanında başlamıştı. Ne var ki, bu uyanık ve ileri fikirli padişah, gericilerin ihanetine uğradıktan sonra bu hareket durmuştu. İkinci Mahmut iktidarı ele alınca, amcasının yarıda bıraktığı işleri bitirmeğe niyet etti. Fakat, çile henüz bitmemişti. Padişahın tek dayanağı olan Alemdar Mustafa Paşa, gericilerin baskısı altında intihar edince, medenileşme yönündeki hamle tekrar durdu. Neden sonradır ki, Yeniçerilik kaldırılacak, onun yerine Nizam-ı Cedit denilen yeni ordu kurulacak ve daha sonra Tıbbiye, Harbiye ve Mühendishane okulları açılacaktı. İşte, Ahmet Vefik, bu günlerin bir nimeti olan Mühendis Okulunun ilk kısmında müsbet bilimlerle temasa geldi.

HIZLA GELİŞEN BİR ÇOCUK

Küçük Ahmet Vefik'in hayatı doğumundan yirmi dört yaşına kadar bir sür'at koşusu halinde geçti. Bu hızlı ilerlemede onun müstesna kişiliği büyük rol oynar.

1847 den 1877 e kadar olan duraklama devresi ise, büyük devlet adamı olmak için beklenilen uzunca bir hazırlık devresidir.

Paşanın hızlı yaşama çağını şöylece özetleyebiliriz :

Küçük Ahmet Vefik, Mühendis Okulunun ilk bölümünde kısa bir süre okuduktan sonra, babasıyla birlikte Paris'e gitmiştir. Orada Sen Lui Lisesine devam eder ve gene babasıyla İstanbula döner. Yıl 1837 dir ve küçük Ahmet Vefik, henüz on dört yaşındadır. O'nun yaşındaki çocuklar mahalle aralarında oynarlarken, O Bab-ı Âli Tercüme Kalemine çerağ edilmiştir. 14 yaşında minimini bir mütercim... Hem de çocuk masalları mütercimi değil, devlet yazışmaları mütercimi.

Yıl, 1840 dır. Ahmet Vefik on yedi yaşına basmıştır. Bıyıkları henüz terlerken Osmanlı Devletinin Londra Sefareti Sekreterliğine tayin edilir. Bu yaş, aradan yüzden fazla yıl geçtiği halde bugün bile devlet hizmetine girmeğe elverişli bir yaş değildir. Öyle olduğu halde Ahmet Vefik o yaşta, Londra Elçiliği gibi çok önemli bir siyasî mevkiin sekreteri olmuştur.

GÜN GÖRMÜŞ POLİTİKACILAR ARASINDA TÜYSÜZ BİR GENÇ

Bir taraftan İngilterenin kaypak siyaseti, öte taraftan Rusların çevirdiği büyük entrikalar, imparatorluğun İslâm olmayan unsurları üzerinde etkisini göstermeğe başlamıştır. Bir tarafta Yunanlılar, Karadağlılar, hatta Arnavutlar kazan kaldırmağa başlamışlardır. O zaman adına "Memleketyn" denilen Eflâk ve Buğdan Prenslikleri de, ayrı birer devlet olmak hevesindedirler. Buraya bir siyasî heyet gönderilecektir. Heyetin arasında, yaşı henüz yirmiye varmayan Ahmet Vefik Efendi de vardır. Bu genç adam, dünya siyasetini ve Türkiyenin Jeo-Politiğini çok iyi bildiği için heyete alınmıştır. Yaşlı ve gün görmüş politikacılar arasında bu tüysüz delikanlı da, söz ve oy sahibidir.

1839 da Sultan İkinci Mahmut vefat etmiş, yerine Sultan Abdülmecit geçmiştir. Abdülmecit, öteki Osmanoğullarına nisbetle ufak tefek, nahif bünyeli, hassas bir kişidir. Saza, söze, kadına ve içkiye düşkündür. O da ileri düşüncelidir. Batının hayranıdır, o kadar ki, bir gece Fransız Elçiliğinde verilen bir baloya dahi katılmıştır. Ne çare ki, sıhhati bozuktur. Düşündüğü iyi hamleleri uygulayacak derecede "fizik" kudretinden mahrumdur. Sultan Abdülmecit tahta çıkınca, Ahmet Vefik Efendiyi İstanbula davet eder ve kendisini Hariciye Nazırlığı Baş Mütercimliğine getirir (1847). Bu görev, bugünkü Dışişleri Bakanlığı Müsteşarlığı demektedir. Bu sırada Ahmet Vefik Efendi 24 yaşındadır.

DURAKLAMA YILLARI

Ahmet Vefik'in hayatında, 1847 den 1877 ye kadar bir duraklama göze çarpmaktadır. Bu ara, Abdülmecid Han öl-

müş, sırasıyla Abdülaziz, Beşinci Murat ve İkinci Abdülhamit tahta çıkmıştır.

Gene bu arada Sadrazam Mithat Paşa, Abdülhamid'e sert bir muhtıra vermiş, Ziya ve Namık Kemal Beyler Avrupaya gitmiş, memlekette kıyasıya bir Hürriyet kavgası başlamıştır. Milletin baskısına dayanamıyan padişah, Birinci Meşrutiyeti ilân eder, Meclis-i Meb'usan'ı toplar. Ahmet Vefik Paşa, bu ilk Meb'usan Meclisinin başkanıdır (1878). Ne çare ki, bu meclis fazla ömürlü olmamış, kısa bir süre sonra padişah tarafından feshedilerek Meclis Başkanı Ahmet Vefik Efendi, vezirlik rütbesiyle ve Başvekil unvanıyla sadrazamlığa getirilmiştir. Ona artık Ahmet Vefik Efendi değil, Ahmet Vefik Paşa diye hitap edilmektedir.

Bir seneyi doldurmayan Başvekillikten sonra Ahmet Vefik Paşayı Bursa Valisi olarak görmekteyiz. Bu tarihten üç yıl sonra paşayı tekrar Başvekillik makamında göreceğiz. Ne var ki bu ikinci sadaret, bir rekor kıracak kadar kısa sürmüş ve Ahmet Vefik Paşa makamında ancak üç gün kalabilmiştir.

★ ★ ★

Resminin neşri mesele olmuştu!

Ahmet Vefik Paşa vefat etmişti. O yıl, Abdülhamid'in Serveti Fünun'un neşri için Ahmet İhsan Beye "Müslüman eşhas tasviri konulmamak" şartile müsaade verdiği yıldı.

Ahmet İhsan Bey, memleketin siyaset ve ilim hayatında derin izler bırakan Paşa hakkında Serveti Fününda birşeyler yazmak ve resmini koymak istemişti. Sansür, Ahmet Vefik Paşa hakkındaki yazısını tamamen çıkarmış, resminin altına da "istizan" diye yazmıştı. Büyük adalarla ilgili işlerde böyle yapardı sansür...

Ahmet İhsan Bey resmi alarak zamanın Dahiliye Nazırı Münir Paşanın huzuruna çıktı. Resmi gören Münir Paşanın gözleri yaşardı ve "rahmete vesiledir" diyerek altına "görülmüştür" işaretini koydu. Böylece Ahmet Vefik Paşanın resmi, "ilk Müslüman tasviri" olarak Serveti Fünün mecmuasında çıkıyordu.

PAŞANIN KİŞİLİĞİ

Ahmet Vefik Paşa, dürüst, temiz, biraz sertçe, fakat çok müşfik bir adamdı. Fransızcayı ana dili kadar rahat ve güzel konuşuyordu. Bilhassa Molyerden güzel tercümeleri ve adaptasyonları vardır. Adaptasyonları o kadar kusursuzdur ki, bilmeyenler bunları telif eser sanır. Kendisi koyu ve şuurlu bir Türk milliyetçisi idi. Yazımıza O'nun milliyetçiliğini belirtmek için bir hatırasını almak isteriz :

Paşa, Bursa Valisiyken kazalara teftişe çıkar. O günlerde, Osmanlı camiasına dahil bütün milletler, milliyetlerini açıkça ifade eder, fakat imparatorluğun asıl unsurunu teşkil eden Türkler, bunu sanki bir suçmuş gibi saklarlardı.

Bursa, o tarihlerde bir iskân ve göçmenler bölgesiydi. Paşa uğradığı bir kazada, halkla sohbet ederken, karşısındakilerin milliyetini sorar. Herkes göğsünü gere gere :

"— Boşnak'ım."

"— Arnavutum."

"— Gürcüyüm."

"— Çerkesim," der.

Sıra, soluk bir ihtiyara gelir. Adamcağız, ezile büzüle :

"— Türküm efendim," der. Bunun üzerine Paşa :

"— Niçin sıkılıyorsun öyle, diye sorar. Türk olmak bir kabahat mi? Bak, ben de Türküm."

"— Sahi mi Paşa, sen de Türk müsün? Demek Türkten de paşa olurmuş ha!" cevabını verince, Ahmet Vefik Paşanın gözleri dolar :

"— Paşa da kim oluyor, Türklerden padişah çıkar, padişah anladın mı," dedikten sonra, rahatça ağlayabilmek için tenha bir yere çekilir.

★ ★ ★

1 Nisan 1891 tarihi, bu büyük fikir, san'at ve devlet adamının ölüm yıl dönümüdür. Bu vesileyle kendisini hürmet ve hayranlıkla anar, tanrıdan mağfiret niyaz ederiz.

CEVDET PAŞA VE ZAMANI

Fatma Aliyye Hanım, Cevdet Paşanın kızıdır. 1864 de doğdu. Cumhuriyetin ilânını gördü, 1924 de öldü. Siyasî hayatı, ondokuzuncu yüzyıl Osmanlı devlet adamlarının yeknesak hüviyetinden başka hususiyet taşımıyan Cevdet Paşanın, edib ve tarihçilik vasfı, üç çocuğu üzerinde tesirini göstermişti. Bunlar arasında Fatma Aliyye Hanım, sayısı yirmiye yakın eser verdi. İçlerinde en dikkat değer olanı, Sultan Aziz ve Sultan İkinci Abdülhamid devirlerini, hadise ve şahsiyetleriyle derliyen CEVDET PAŞA ve ZAMANI'dır: Babasının konağında toplanan devrinin siyaset ve devlet şahsiyetleri'ni anlatır.

Bu anlatışlarda öyle tipik olaylara rastlarız ki, aradan geçen zamana rağmen, değişenin sadece şahıslar olduğunu görürüz. Fatma Aliyye Hanım der ki :

"— Paşa Babam, benim hayretim önünde tebessüm eder ve bir başkasında rastlamadığım kuvvetli hafızası ile, mümasil hadisatı sine-i tarihten çıkarır, bana onları nakleder, sonra başını sallıyarak ilâve ederdi:

"— Ricâl-ı devlette tarih merakı, ancak kûşegüzîn olmağla başlar. Eğerçi bu zevat, tekrar sahne-i siyasete avdet etmiyecek iseler, konak ve yalılarında mutalâa ile meşgul olurlar. Bu hâle ne müddet razı olabilecekleri malum değildir. Çünkü sahne-i hizmet-i devlet, bir nevi itiyat hasıl eder ki, iptilâsı hiç bir mükeyfiyatta bulunmaz. Mukavemet her kula nasib değildir. Ahvâl-i âlem kendilerine peyrev olur, talileri yâver olursa, bu mürakabe devrinin acısını çıkarmak için sahne-i siyasette azmü cezm ile isbat-ü vucud ederler. Sinn-i sâlleri kemâlini bulmuş olanlarda ise müşahade edilen bu ihtiras-ı mevcudiyet bazen hırs-ı pirî olarak tecelli eder ki, maazallah, şifası yoktur."

Cevdet Paşanın hırs-ı pîrî'yi târifi, bir yaş haddi'ne dayanıyor: Paşa, çok genç yaşında devlet hayatına girmiştir: Önceleri, ilmiyye tarikinden, yâni sarıklı idi. Sivil hayata geçişi Keçeci Zade Fuad Paşanın ısrarıyla olmuştu. Tunuslu Hayrettin Paşanın, bir hafiye jurnali meselesinde, Sultan Hamid'e karşı, hiç bir sadrazamın göstermediği celâdetle :

"— Jurnalcılık, milletin ahlâkını öylesine harâb ediyor ki, haricî düşmana mahal ve lüzum kalmıyor..." *diyebilme cesaretinden sonra bu makamdan uzaklaştırılmasının gecesinde, Yıldız sarayına davet edildiği zaman, bu makamın kendisine ihsan edileceğini ümit etmiş, kapıağasına sırmalı libâsını bohça içinde getirterek arabasını Serencebey yokuşundaki dâyesinin kapısı önünde bekletmişti. Fatma Aliyye Hanımın babasının zamanından bizlere anlattığı en ibretli sahne, yerine gelmemiş bu arzu sonunda, kırgın ve üzgün konağına dönen Paşa Babasından işittiği sözdür :*

"— Bu hırs-ı pîrî de değil, amma her kulun kalbinde yatar. Ne zaman insanın iradesini elinden alıp rezil edeceğini de kimse bilmez. Çünkü kitabı yok..."

Evet... Gerçekten kitabı yok: Sadece kitabı değil, iz'anı da yok, hatta çoğu zaman haddini bilmek şuuru da yok!

Devrimize bakınız: Siyasî Buhran adını verdiğimiz bu yapmacık dalgalanmaların perde arkasında, Cevdet Paşanın bohça hazırlığı yerine, kürsü veya kulis hazırlığı ile telefon başında: "— Buyurunuz vekâlet koltuğuna..." *denildiği zaman bu visâl âninna kadar dört elle sarıldığı prensibler, nazariyeler, kucaklandığı sanılan vatan meseleleri'nden geride ne kalır?*

Cevdet Paşa ve zamanı değil bütün devirlerde, bütün ülkelerde politikacılar ve zamanları!..

Müşahit

ACI HATIRA **Yukarıdaki klişe, o muhteşem İmparatorluğumuzun, hakikatte istiklâlini kaybettiği 3 Mart 1878 (28 Safer 1295) tarihinde, o günlerin Hariciye Nazırı ve elinizdeki sahifelerde Sadrazam, yâni Başvekâletten azli hadisesini açıkladığımız Mehmet Esat Saffet Paşanın AYASTEFANOS MUAHEDESİni imzalayışını gösteriyor. Ruslar, İstanbul önündedir ve Sultan Hamid'in İngiliz donanmasını yardım için davet teşebbüsleri de başarısızlığa uğrıyarak Pâyitahtın işgali Rus Başkumandanı Grandük Nikolanın arzusu ve kararı meselesi hâline gelmiştir. Sultan Mahmut devrinden hatıra olarak kalan biricik şahsiyet doksan iki yaşındaki Müşir Namık Paşa, Grandük'e ağlamış ve : "— Babanızın en aziz dostları arasında idim. Bedbaht vatanımı daha çok tazyik etmeyiniz," demişti. O acı günlerden kalan meş'um âbideyi, 1914 de, bir kaç cesur zabitimiz, bir gece havaya uçurmuşlardı.**

Klişemiz, sağdan sola doğru Sadullah Paşayı, "Mukaddimat-ı Sulhiyye" adını alan anlaşmayı imzalıyan Saffet Paşayı, Rus murahhası ve sefiri general İğnatyef'i, Rus murahhası Kont Nelidof'u gösteriyor.

Bir sadrazam, bir jurnal, bir mektup

Yazan : Dertli Bir Tarihçi

Tarih 4 haziran 1878... Gerçekte İmparatorluğumuzun istiklâlini alıp götüren ve Rus Ordusunu Ayastefanos *(Yeşilköy)*de Ayasofyaya Salib'i takmakdan, sadece Hind yolunu tehlikede gören İngiltere'nin son dakikada "— Hayır!..." demesiyle durduran acı hadise üzerinden sadece doksan bir gün geçmiştir: Şimdi Yeşilköy'de, 1914'e kadar vatansever ve haysiyet sahibi Türkler için yaraların en kapanmazı olan *Rus âbidesi*'ni yükselten Moskova Çarlık Senayi-i Nefise Akademisi Mimarî Bölümü Profesörü Obrovsky ile otuza yakın heykeltraş, mimar, teknisyen arkadaşı var... YAT KULUB'ün ikametlerine tahsis edildiği çevrede Türk ve Müslüman olarak kimse gözükmüyor. Bu emir, bizzat Sultan İkinci Abdülhamid tarafından verilmiştir... En meşhur hafiyelerin çevrelediği bölgeye girebilmek, haysiyet sahibi Türkler için ölüm kadar acı, fakat sürülmenin de şartsız korkusu... Tarih, ne kadar ibretlidir: İşte Sultan Hamid'in otuz üç yıl, ne kendisine, ne vatana rahat nefes aldırmadığı *"tahtından indirilmek korku-*

su..." O Rus mimarlarının oturmasına tahsis edilen aynı binada toplanan Âyan ve Mebusan Meclisleri tarafından karar altına alınacaktır!.. Evet, otuz bir sene

GELSİN SADRAZAM,
GİTSİN SADRAZAM !

İşte, bu 4 haziran 1878 de, *YENİ BİR SADRAZAM,* bütün kayıplarına rağmen hâlâ uçsuz bucaksız ülkelere sahip, üzerinde hâlâ güneşin batmadığı İmparatorluğumuzun mukadderatını eline alıyordu: Yukarıda, acı neticelerini cümleleştirmiye çalıştığımız Ayastefanos muahedesini Hariciye Nazırı olarak imzalıyan Mehmet Esad Saffet Paşa...

Saffet Paşa, 1814 de, Trabzon'da doğmuştu. Babası, Kaza Voyvodalığında bulunan Sürmene eşrafından Mehmet Hulûsi Ağadır. Çocuk yaşında İstanbul'a amcasına gönderilmiş, Bayazıt medresesinde tahsilini tamamlamış, 1831 de Divan-ı Hümâyun kalemine girmiş, zekâsı ve çalışkanlığı ile dikkati çekmiş, Mustafa Reşit Paşanın teşvikiyle Fransızca öğrenmiş, Divan-ı Hümâyun mütercim-i evveli, Takvim-i Vekayi Nazırı, Reşit Paşanın Hariciye Kâtibi olmuş, 1862 de Vezirliğe yükselerek Avrupaya gönderilmişti. Kendisinin, Madrid elçiliğine tayini kararlaşmış iken, İspanya sefiri Âli Paşayı ziyaret etmiş :

"— Saffet Paşanın gözünde "Tik" var: Zaman zaman gözünü iradesine hâkim olmadan kırpıştırıyor. Bizim Kraliçemiz İzabella genç bir kadındır. İtimatnamesini takdim ederken, gayr-ı iradi gözlerini kırpıştırırsa ve Kraliçe de ikaz edilse dahi nefsine hâkim olamıyarak kahkahalarla gülerse sefirinizin hali ne olur? Kendisinin reviyyet ve iktidarı müsellem olmakla beraber bir başka Paşa sefir olsa..." demiş ve Keçeci Zade Fuad Paşa Madrid'e gönderilmişti.

Saffet Paşa Sadrazam, yani BAŞVEKİL olmadan iki defa Hariciye Nazırlığı, Paris sefirliği, Maarif Nazırlığı yapmıştı. Kendisinin sadrazamlığa getirilişi çok âni olmuştu: Çünkü selefi Mütercim Rüştü Paşa, yedi gün, evet, sadece yedi gün evvel bu makama adetâ zorla getirilmişti: Sultan Abdülmecid devrinden hayatta kalan sayılı devlet ricâli arasında olan Mütercim Rüştü Paşa, bu sonuncu ve beşinci sadrazamlığı kabul etmek istememiş, hatta evinde saklanmış, gelen Mabeyn Başkâtibi Sait Paşaya çıkmamış, fakat Sultan Hamid ellerinden tutup :

"— Paşa... Bu muhataralı günlerde hizmetten nasıl kaçarsın?" deyince mühr-ü hümâyunu almıştı. Mütercim'in vezaretinin kendi düşünceleri için sed ola cağını bilen ve Sarayda tamamen hâkim olan Damad Mahmut Celâleddin Paşa ile Said Paşa, vehmini çok iyi bildikleri Padişahı : *"— Sadrazam Rüştü Paşa Hazretleri, saray dahilinde hevâ ve hevesine itmaa muvaffak olduğu bazı kesân ile, hakan-ı mağfur amm-ı şâhaneleri için dahi müretteb hadise-i menfûrede vâki tecarübü ile..."* yeni bir hal'in hazırlığını yapıyor jurnali ile ayaklandırarak, yedi günün sonunda, zorla verilen mühr-ü hümâyunu geri aldırmışlardı!.. Mütercim Rüştü Paşa, bu âni ikbal ile âni idbârın hayreti içinde, çıktığı en yüce makamlara rağmen unutmadığı Kastamonulu şivesiyle :

"— Gayrı bu sonuncusu vezâret değil, rezâlet oldu!.." demişti.

İşte Mehmet Esad Saffet Paşa, böylece YEDİ GÜN makamında kalabilmiş olan bir selef'e halef oluyordu!

Saffet Paşa, gerçekten değerli, müstakim, afif, nâzik, dürüst bir devlet adamı idi: Sultan Hamid'in saraya dolmuş ve insanların şeref ve itibarını perişan etmek için inanılmaz maharetle kullandıkları *J u r n a l c i l i ğ e* mukabele edecek, hatta böylesine tertiplere karşı tedbir alacak tıynette insan değildi. Padişahın Sadrazamlık makamındaki günlerini nasıl endişe içinde geçirdiğini, o tarihte Paris sefaretimizde vazifeli oğlu Muhlis Beye yazdığı mektuplardan anlamak kaabildir.

Sultan Hamid'in Saffet Paşayı Sadrazamlık makamına neden getirdiği çok geçmeden anlaşılmıştı: 4 haziran 1878 de bu makama gelen Paşa'nın sadaretinin ertesi günü, Ayastefanos muahedesinin bazı maddelerini yeniden tetkik için Berlin'de *Düvel-i Muazzama* olarak vasıflandırılan "BÜYÜK DEVLETLER" le, İmparatorluğumuzla alâkalı hududu ve meseleleri olan devletler murahhaslarının kongresi toplanmıştı. Avrupa, artık dünyaya yeni bir istikamet veren

siyasetin manasını ve hedeflerini kavrıyacak bir *"Osmanlı recül-ü devlet"* i görmek ısrar ve ihtiyacında idi: Âli Paşa ekolünün son şahsiyetlerinden birisi olan Saffet Paşanın şahsiyeti, iki yıla yakın sürmüş olan Paris sefaretinde Batı âlemince malum olmuştu: Kıymetleri, en kritik anlarda kullanan, fakat bu *"ân"* lar geçtiği zaman da, kiymetlerin yerlerinde kökleşmesine ve filiz vermesine tahammül edemiyen Sultan Hamid, Saffet Paşayı Sadrazamlığa getirirken, selefi gibi *"aynı yol"* dan gideceğini bilmiyor muydu?

Bu sualin cevabını 4 Kânun-u evvel *(ocak)* 1879 gününün hadisesi cevaplandırmaktadır !

YENİ BİR JURNAL, YENİ BİR SADRAZAM VE BİR MEKTUP

Ve, Sadaretinin altıncı ayını doldurduğu gün *(4 haziran 1878 - 4 ocak 1879)* sabahın çok erken saatlerinde Saffet Paşanın Şehzadebaşındaki konağına gelen Mabeyinci Emin Bey, Paşa'dan mühr-ü hümâyunu aldı!..

Hadise, Saffet Paşanın iktidara gelmesine sebep olan asıl mevzuun mahreki üzerinde cereyan etmişti: Hakkında Sultan Aziz'in ölümüne sebep olduğu iddiasıyla açılacak ve idama mahkûm edildikten sonra aff-ı şâhaneye mazhar olarak Taif'e sürdürülerek burada feci şekilde boğdurulacak olan damad Mahmut Celâlettin Paşa, sukut edinceye kadar Saray'ın *"kuvvetli adam"* ı idi ve kaimbiraderi olan Padişahı *"çok iyi..."* tanıyordu: Saffet Paşanın düşmesini, hatta kendi adının da karıştırıldığı bir *"Jurnal"* le temin ediverdi!.. Jurnal'de, Sadrazamın, kabine arkadaşlarından "bazıları" ile çok gizli şekilde hal'i hazırladıkları, yabancı sefaretlerden birisinin de hadise ile alâkalı olduğu bildiriliyor, sadrazamın o hafta içinde "iki defa" bu sefarete gittiği ve sefiri yine "iki defa" makamında kabul ettiği tasrih ediliyordu: Gerçekten de Saffet Paşa, o günlerde Cezair'e ait vakıflar dolayısiyle Fransa ile aramızdaki çetinleşen mevzuu halletmek için iki defa Fransız sefiri ile görüşmüştü: Çünkü Saffet Paşa, Sadrazamlık makamına gelmiş olmasına rağmen, Hariciye Nazırlığını da uhdesinde tutmuştu.

Jurnal'in içinde bu kadarcık hakikat payı olması, yani, aynı zamanda Hariciye Nazırı da olan Sadrazamın, Fransız sefiri ile bir haftada İKİ defa görüşmesi, o buhran günlerinde, böylesine değerli bir insanın iktidardan sukutu için YETER SEBEP sayılmıştı!

Sadrazamlık makamından düşürülenlerin hiç olmazsa bir müddet için İstanbul'dan uzaklaştırılması, *hikmet-i saltanat* icabı idi: Saffet Paşa, kendisinden mühr-ü hümâyun alındığı gün, Paris sefaretimizde vazifeli olan oğlu Muhlis Beye yazdığı mektupta : *" ... Belki yakında buluşacaklarını, fakat bu buluşmanın İstanbul'da olamıyacağını..."* bildiriyordu. Mektuptaki ibretli cümleler, o günün devlet adamlarımızdaki ruh hâletini çok iyi anlatır: Saffet Paşanın çok yakın dostu olan babası Mühürdar Mehmet Emin Paşa'dan kendisine kalmış evrak arasındaki bu hatırayı da zikreden Üstad İbn-ül Emîn Mahmut Kemal İnâl, diyor ki :

"— Saffet Paşanın mahdumuna yazdığı mektup, kendisinin makam-ı sedarete neden getirildiğini çok iyi idrâk ettiği halde, neden oradan uzaklaştırıldığını mantık ve hikmetin muhakemesine tevdi edemediğini ibretle ortaya çıkarır. Fakat Paşa, artık kendisinin İstanbul'da bırakılmıyacağını çok iyi bilmekte idi. Nitekim bu mehcuriyet kendisi için mucib-i huzur olmuş, Paris'e sefir tâyin edilmişti. Mahdumu dahi Paris'te idi. Ol zaman, ailelerin Harice gitmesi mutad olmadığı için Paşa, vakıa ailesini götürememiş ise, orada dahi çok kalmıyacağını fehil ve idrâkin huzuru içinde idi. Saffet Paşa rahatsızdı. Menhus ve gayr-ı kaabil-i şifâ olan Kanser illet-i menhusesine müptelâ idi. Paris'te mümkün olan tedaviyi gördü. Bir seneye varmadan oradan da geri alındı. Tekrar Hariciye Nezaretine, daha sonra da Maarif Nezaretine getirildi. O dahi, ol zamanın recül-ü devletleri meyanında satranç masasının taşları misullû sıçradı durdu..."

Ve, Mehmet Esad Saffet Paşa, bu hadiselerin cereyan ettiği tarihten dört sene sonra, altmış dokuz yaşında, 1883 senesinde *"devair müfettişi"* iken, kanserden ölerek, Sultan Mahmud türbesi bahçesine gömüldü...

Tarikat Mensuplarında Zarafet, Nüktedanlık Ve Hazırcevaplık

Yazan :
CEMALEDDİN SERVER REVNAKOĞLU

Sofra muhabbetinin yapıldığı Yeşil Bursa şehrinin son müverrihi, Mısrî Âsitanesinin son postnişini Sohrî Zade Mehmed Şemseddin Efendi (Ulusoy).

(Bursa tarihi, folklor ve edebiyatı üzerinde elliye yakın eser vermiş, çok gayretli, himmetli, âlim, şair, edib ve her manasile kemâl sahibi, bir zat idi.)

Son devrin Nakşibendî - Halidî Şeyhleri arasında manevi kemali ile tanınmış "ümmî-i ârif" denilmiye lâyık. hakikaten hâl ehli bir Hüseyin Hüsnü Efendi vardı. Ankara'da doğmuş, İstanbul'a gelmiş, pek kısa süren bir tahsilden sonra *Sübyan Mektebi* denilen mahalle mekteplerinde kalfalık etmiş (hoca yardımcılığında bulunmuş), Halıcılar Köşkü'ndeki Türbesinde yatan Vidinli Şeyh Hacı Mehemmed Feyzullah Efendiye intisap etmiş, ondan tarikat terbiyesi görmüş, şeyhinin vefatından sonra tekkede yerine geçen onun Baş Halifesi Hasen Visalî Efendiden ve ayrıca Bab-ı Âli'de Hacı Beşir Ağa Tekkesi postnişini "Melek Efendi" denilen Edirneli Hacı Mehmet Nuri Efendiden tarikat erkânını tamamlayıp icazetname almıştı. Tekkesi yoktu. Koca Mustafa Paşa semtinde Nuh Efendi medresesindeki küçük odasını *zaviye* haline getirmişti. Burada irşat vazifesi görüyordu. Vefatına kadar buradan ayrılmadı ve Koca Mustafa Paşa semtini bırakmadı.

Kısa boylu, ufak tefek yapılı olduğu için *Küçük Hüseyin Efendi* derlerdi. Tarikatte mahlâsı *Şafi* idi. İhvan arasında *Huseyn-i Şafi, ihvana kâfi* denilirdi.

Küçük Hüseyin Efendi Hazretleri, hakikaten eli öpülecek, duası alınacak mubarek, pek mubarek insanlardan biri idi. Mesleğinde, muhitinde ve halk arasında son derece sevilmiş, yürekten, candan saygı görmüşdü. Aramızda yaşıyan bir insan meleği bilinirdi. Mareşal Fevzi Çakmak ve Pertev Paşa (Demirhan) merhumlar, bir insan-ı kâmil görmek ve ondan feyz almak için sık sık ziyaretine gelirlerdi (1). Pertev Paşanın, Efendi'ye intisabı da vardı. Uzun zaman onun hizmetinde bulunmuştu. Son yıllarında ve hastalığında şeyhi sırtında taşıdığını, hatta bazen onu küçük bir çocuk gibi kucağına alıp gezdirdiğini Paşanın kendisinden dinlemiştim.

Hafız Sa'deddin Kaynak ile aziz arkadaşı ve değerli meslekdaşı meşhur Mevlidhan Hafız Kemal (Gürses) de Küçük Hüseyin Efendiden nazar görmüş,

(1) **Rahmetli Mareşal Çakmak, Eyyub'de, Kırk Merdivenler'de "Melek Efendi Tepesi" nde, Küçük Hüseyin Efendi Hazretlerinin ayak ucu tarafında yatıyor.**

Küçük Hüseyin Efendi Hazretlerinin tanınmış halifelerinden Sandıklı'lı Mehmed Emin Nâmî Bey merhum (Çakıroğlu). "Küçük Emin Bey, Sarı Emin Bey, Darüşşafakalı Emin Bey, Sandıklılı Emin Bey" derlerdi. Hakikaten faziletli, şair, edîb, kâmil insandı. "Nâmî" mahlâsı ile yazdığı kasideleri, na't-ı şerifleri, cami ve tekkelerde, bilhassa mevlûd-u şerif cemiyetlerinde pek sevilerek yıllarca okunmuş, Müslüman kalplerine ferahlık ve heyecan getirmişti.

Ruhum Muhammed Mustafa
Olsun sana cânım feda

matla'lı na't-ı şerifi bunların meşhur olmuşlarından biridir.

feyz almış bahtiyarlar arasında bulunuyorlardı.

İstanbul Nakşi şeyhleri içinde keşfi açık, uyanık, hatta tasarruf sahibi bir zat-ı şerif bilinen ve bu yüzden mensubu, meclûbu pek fazla olan Küçük Hüseyin Efendi Hazretlerinin büyük meziyetlerinden ve başlıca hususiyetlerinden biri de az söylemesi, öz söylemesi idi. Kitabın anlatacağını çok defa bir cümlenin içinde toplardı. Bazen bir tek kelime, meramını anlatmıya kâfi gelirdi.

"NEREYE KADAR OKUDUNUZ?"

Bir gün kendisini ziyarete gelenler arasında zamanın meşhur âlimlerinden, Cemiyet-i İlmiyye Reisi ve Beyan-ül Hak Mecmuasının sahibi "Şehrî Ahmet Efendi" denilen Hoca Ahmet Ramiz Efendi de bulunmuş. Küçük Hüseyin Efendi bu ziyareti, Hocanın tevazuuna ve iltifatına atfederek memnuniyet göstermiş, odanın içinde en iyi yeri ona vermiş. Kendisi de karşısına geçip yere diz çökmüş ve hocasından ders alan bir molla, bir çömez gibi onun her sözünü dikkatle takip ederek dinlemiye başlamış.

Şuradan buradan konuşurlarken, söz tahsil ve tedris meselesine gelmiş. Şehrî Ahmet Efendi bir münasebet düşürüp Şeyh'e sormuş :

"— Nereye kadar okudunuz?"

Şeyh Efendi hiç düşünmeden:

"— *Maksud*'a kadar efendim," demiş.

Şehrî Ahmet Efendi, herkesce bilinen muhteşem ilmine, irfanına ve derin ferasetine rağmen bu cevabın inceliğini ve içindeki nüktèyi kavrıyamamış. Bunu, medreselerde talebeye okutulan "Maksud" isimli ders kitabı sanmış (2). Hayıflanarak :

"— Vah!.. vah!.. demiş pek az okumuşsunuz."

Halbuki şeyhin maksadı, tasavvuftaki "Çehre-i Maksud" u hatırlatmaktı (3). Bunun da asıl manası zat-ı ulûhiyet ve sırr-ı kibriya idi.

Hülâsa Küçük Hüseyin Efendi ile Şehrî Ahmet Efendinin bu konuşmaları, ulemay-ı rüsum denilen zâhir şeriat ûleması ile bâtın uleması sayılan tarikat şeyhleri arasında daima rastlanılan fikir farkını ve düşünce ayrılığını göstermesi itibarile çok dikkate şayandır.

---

(2) **El Maksud = Maksud: Evvelce medreselerde talebe-i ulûma sıra ile okutulan beş kitaptan biridir.** Sarf cümlesi metinlerinden olan bu beş kitaba Mütun-i Hamse denilirdi. **Maksud, bunların üçüncüsü idi.** Emsile ve Bina'dan sonra okutulurdu. **Müellifi hakkında muhtelif rivayetler mevcut ise de İmam-ı Birgivî'nin yazdığına göre eser, İmam-ı Âzam tarafından meydana getirilmiştir.**
Arapçayı öğrenmek için mutlaka okunması lâzım gelen bu kitapların zorluğu, kolaylığı hakkında talebenin kendi aralarında söylediği şu tekerleme meşhur olmuştu :

Emsile evlek evlek,
Bina, yağlı çörek (yahut yağlı börek),
Maksud, karış - kuruş,
Izzî, kırıldı kiriş,
Yeğitsen "Merah" a giriş.

(3) Didi kim matlub-u maksûdun benem
Sevdiğin cân ile ma'bûdun benem
Süleyman Çelebi (Mirac bahsi).

Ne ademden haberim var, ne vücudu bilirim,
Yalnız çehre-i maksûd'a sücudu bilirim.
Şeyh Hüseyin Sa'dedin-üs-Sâdi (Sa'deddin Nüşhet).

"HARAM İSE YAKIYORUZ HELÂL İSE İÇİYORUZ"

Küçük Hüseyin Efendi Hazretlerine sormuşlar :

"— Tütün içmek, haram mıdır, helâl mıdır?"

Şeyhin cevabı şöyle :

"— İçenin bırakması, içmeyenin başlaması haramdır. Haram ise yakıyoruz helâl ise içiyoruz."

★ ★ ★

Tasavvufta arş-ı rahman bilinen gönül bahsi konuşuluyormuş. Bir münasebet getirip Küçük Hüseyin Efendiye meşhur mısraı okumuşlar :

Nâzargâh-ı ilâhî'dir yıkma kalbin kimsenin

Efendi Hazretleri, tasmim ve tasdik makamında aynı mısraı dudaklarında tekrar ederken, okunuş tarzını şu şekle çevirmiş :

Nâzargâh-ı ilâhi'dir yıkma kalbin kim, Senin.

Ne ârifane te'vil değil mi?

★ ★ ★

Ehllullaha dil uzatıp tokat yiyen ve sonra yine onlara dehalet için kendisine gelenlere :

"— *Yağma yok* dermiş. *Erenlerin çektiği kılıncı, ben kınına koyamam.*"

Konuşmalarında en çok kullandığı söz, *Hûû.. Medet Allah* idi. Vird edindiği bu sözün kabir taşına yazılmasını istemişti.

Hattat Hâmid Bey Üstadın nefis ta'lik yazısı ile kabrinin baş taşına yazılmış, bu suretle de Hazretin arzusu yerine getirilmişti.

"SİZİNKİNİ NİYAZDA GÖRÜNCE BİZİMKİ SECDEYE VARDI!"

Yıllarca önce Bursa'da bir sofra muhabbetinde bulunanlardan dinlemiştim.

Sofraya oturanların çoğu Halveti, Mısrî ve Melâmi tarikatlerine mensup kimseler imiş. Bundan dolayı *somat* üzerine (şimşir, bakır veya prinçten yaptırılmış yer sofrasına) kaşıklar, bildiğimiz gibi dik olarak sıra sıra, yanyana değil de, sofranın kenarına parelel gelecek şekilde ve ufkî istikamette uç uça dizilmiş. Kaşıkların bu tarzda konulmasına, tekke ve tarikat görmüş insanlar arasında *niyaz hali* denilir ve

Bursa'da sofra muhabbetinde bulunanlardan Şeyh Tevfik Sabri Efendi Zade Şeyh hafız İsmail Hakkı Efendi (El'al).

(Onsekiz yaşından beri Emir Sultan camii şerifinde imam ve hatiplik etmişti. Bursa'da Sibli mahallesinde halkın "Karamazak" dediği "Kara Abdürrezzak" sokağında, Sa'diye tarikatinden Yunus Emrem Zaviyesinin en son olarak postnişinliğinde bulundu. 1950 yılında göçdüğü zaman tam 84 yaşında idi. Mısrî Şeyhi Zade muallim Fahameddin Bey, irticalen şu güzel tarihi söyledi:

İrticalen çekdi bir tarih-i cevher ey Fahîm Şeyh Hakkı Efendi kıldı me'vâyı mekîn.

Evliya ahlâkından, manevî kemalinden dolayı Bursalılar, kendisine "Evliya Efendi" derlerdi.)

sofra âdâbından bilinirdi. Onlara göre kaşıkların bu şekli sofra başında dua ve niyaza açılmış elleri hatırlatır ve bu hali ile sofranın sonunda çekilen gülbeng-i şerîf'e (dergâhlarda yapılan sofra duasına) iştirak etmiş sayılırdı.

O gün sofrada hane sahibinin şeref misafiri olarak davet edilmiş Abdülbaki Gölpınarlı da varmış.

Yakın dostları bilirler, bu değerli ilim adamımız fevkalâde hoşsohbettir. İlmin dışında kalan şeyleri az konuşmakla beraber lâtifeyi pek çok sever, şakadan hoşlanır, sevdiklerine takılır, neşeli veya cezbeli saatlerinde bile kendisini dinliyenlerin dünyası değişir. Sohbetine doyanılmaz, doyulmaz.

Fakat canım Baki, "Neyzen" mizaçlı-

dır. Hayran olarak sevdiği ve bir müddet yanından ayrılmadığı o müstesna insanın bazı halleri kendisine de sinmiştir. Olmıyacak şeye kızar, hırslanır, bağırıp çağırır. Böyle kızdığı zamanlar yanında durulmaz. Hiç bir şey söylemeden hemen ayrılmak ve kendisini kendisi ile başbaşa bırakmak en doğru, en iyi hareket olur. Lâkin bu hali de geçicidir. Biraz sonra herşey biter, zira kin tutmaz, kimseye hıncı yoktur. Kimseye karşı kalbinde kötülük beslemez. Hatta farkında olmıyarak haksızlık ettiğini anlarsa, akabinde itizar eder ve "Gönlün kırılmadı değil mi?" diye üst üste sorar, bu suretle kusurunun bağışlanmasını, hoş görülmesini ister ki, insanı manevî kemâle erdiren, olgunlaştıran ve Allâhâ yaklaştıran evliyâ ahlâkı da zaten budur işte.

Gölpınarlı, kendisini bildiği bileli Mevlevidir. Çünkü Eyyub - Bahariye Mevlevihanesinin sondan bir önceki postnişini, güzel ve mükemmel insan numunesi, âlim, şâir, edîb, mesnevihan, neyzen ve ayin-i şerif bestekârı Şeyh Hüseyin Fahreddin Dede Efendi (4) den küçük yaşta sikke pûş olmuştur (Tekbirli sikke giymiştir). Fakat külâh etmiş, külâh giydirmiş değildir.

Bu itibarla o gün sofrada önüne konulan şimşir kaşığı, bulduğu bir fırsatta usulcacık çevirip ters yüzüne kapatmış. Farkına varanlar sormuşlar :

" —Sultanım ne idi bunun sebebi?"

Gölpınarlı yakınlarının iyi bildiği o coşkun kahkahasını sel gibi salıverdikten ve odanın içini çın çın çınlatıp gönülleri neşe ile doldurduktan sonra *taşı artık gediğine koyalım* der gibi:

"— Neden olacak, imanım demiş, sizin kaşıkların niyazda olduğunu görünce bizimki secdeye vardı."

"HÛDÂDÂDIR EFENDİM"

Süleyman Nazif, Ahmet Remzi Dedeyi bir başka ziyaretinde kendisine sormuş :

"— Meşihatiniz pedermande midir, mükteseb midir?" (Bu tekke şeyhliği size babadan mı kalmadır, yoksa kendiniz mi kazandınız.)

Dede Efendi Hazretleri Nazif Beyi bekletmeden ve hiç düşünmeden :

"— Hayır efendim demiş, *Hûdâdâddır"* (Allah vergisidir).

Zira o tarihte babası şeyh Süleyman Ataullah Efendi, hayatta idi ve Kayseri Mevlevihanesinde postnişin bulunuyordu. *Sefine-i Ebrar* müellifi İstanbul Gümrüğü müdürlerinden Şeyh Hacı Hüseyin Vessaf Bey merhum, *Remzîname* isimli henüz bastırılmamış geniş tetkik eserinde, bu bahse temas ederek şöyle diyor :

"... Tarikat-i âliyye-i Mevleviyye meşayih-i kiram-ı arasında nadiren tesadüf olunan ahvaldendir ki, pederi bir dergâhta, mahdumu diğer bir dergâhta postnişin bulunsunlar."

ÇEŞNİ DEĞİŞSİN

İstanbul Dergâhlarını, bilhassa Kıyamî Tekkelerini yıllarca parmağında döndüren, aynı zamanda nüktedanlığı, hazırcevaplığı da ayrı bir âlem olan meşhur zakirbaşı, Kıyam reisi, hanende, Eyyüb'de **Kar Yağdı Baba Tekkesi** postnişini Tatar Yaşar Babayı, Ramazanda teravih namazı kıldırmak için Emine Sultanın Arnavutköyündeki yalısına götürmüşler. Bundan önce Çiftesaraylarda yaptığı başmüezzinlik ve ilâhi hocalığı gibi buradaki imamlığı da muvaffakiyetli şekilde geçmiş. İlk gece, birkaç gece teravih namazını bildiğimiz şekilde kıldırmış. Herkesi memnun etmiş. Cemaatin hepsi müteşekkir...

Yine bir gece mihrapta teravih kıldırıyor. Fatiha-i şerifeden sonra **zamm-i sûre** olarak koşacağı âyet hatırına gelmemiş. Durmuş, duraklamış, zorlamış... ne yaptı ise bir türlü toparlıyamamış, sezdirmemek ve daha da bekletmemek için o sırada aklına gelen "şuûl'ler (Arapça ilâhilerden) bir parça okuyup rükûa gitmiş. Namazdan sonra işin farkına varanlar Babaya sormuşlar :

"— Yahu erenler ne idi o okuduğun?"

Baba Yaşar hemen cevabı yapıştırmış :

"— Allahın kelâmını her gece okuyup da israf edecek değilim ya, biraz da çeşni değişsin dedim."

Gülmekten katılmışlar.

---

(4) Beşiktaş Mevlevihanesi postnişini "Büyük Nazif Efendi" denilen Yenişehirli Hacı Hasen Nazif Dede Efendinin oğludur. Nazif Efendi de şair ve edib idi. Tarîf-üs-sülûk adındaki eseri, Mevlevilerin çok tuttuğu kitaplardandır.

SON GÜNLER **Saltanatının ikinci yılından sonra, Sultan İkinci Abdülhamid, Yıldız sarayının duvarları arkasına çekildi ve sadece Cuma selâmlıkları için Saraydan çıkar oldu. Önceleri Selâtin câmilerine Cuma namazı için giden Padişah, daha sonra, bilhassa Bomba vak'asından sonra, Yıldızın yanı başında yaptırdığı Hamidiye Camisini tercih etti. Yukarıdaki klişede, artık yaşlanmış, yorulmuş ve çeşidli iç ve dış meselelerle yıpranmış, bilhassa çevresinde sadık, değerli devlet adamları kalmamış Sultan Hamid'i, Otuz Bir Mart hadisesinden kısa zaman önce Hamidiye camii önünde arabadan inerken görüyoruz.**

Kanlı neticelerinin
58 inci yıldönümünde

Otuz Bir Mart'ın Gerçek Suçlusu Kim?

YAZAN : CEMAL KUTAY

Tarihlerimizin kısaca "Otuz Bir Mart İrticaı" olarak adlandırdıkları, RUMÎ dediğimiz tarihe göre 13 nisan 1909 ayaklanması, İkinci Meşrutiyete karşı İstanbulda başlıyan ve İstanbulda söndürülen *"isyan"* dı: Ayaklananları biliyoruz, fakat ayaklandıranlar, gerçek çehreleri ve hüviyetleri ile tarih mahkemesinin ilâmını hâlâ almış değildirler: Çünkü, bizim siyasî kaderimizin en hailevî safhası, hâkim kuvvetlerin bu tip olaylardan sonra, değil tarihin, adaletin hükmünü beklemeden dilediği damgayı hadiselerin bağrına vurmasıdır.

Sultan İkinci Abdülhamid, Otuz Bir Mart ayaklanmasının Hareket Ordusu tarafından silâh kuvvetiyle bastırılmasından sonra tahttan indirilmiştir: Ayas tefanos *(Yeşilköy)* de Yat Kulübde, Mebusan ve Âyan Meclislerinin birlikte ve *"Meclis-i Millî"* adıyla yaptıkları müşterek toplantıda varılan karar, Osman-

lı Devletinin varlığında, bir devrin de kapanması idi: Ne Sultan Beşinci Mehmet Reşad, ne de Sultan Altıncı Mehmet Vahidüddin, otuz üç senelik hükümdarlık devrinde, Sultan Hamid'in an' ane hâline getirdiği "Saray hâkimiyeti" nin devamına dair mesned olabilecek hiç bir örnek verememişlerdir: Tanzimat'ın ilânından sonra, Reşit, Âli, Fuad Paşaların, daha sonra da Mithat Paşanın devlet kudretini Bab-ı Âliye çekerek Meşrutî bir idarenin sağlam temelini kurma gayretleri, Sultan Aziz'in sal tanatının son on yılında zedelenmiş ve Sultan Hamid'in şahsında ise SON bulmuştu: Tunuslu Hayreddin Paşanın Sadrazamlıktan azledilmesi sebebinin içyüzünde, bu otuz üç yılın en tipik, en dikkatdeğer tecellisi vardır: Sultan Hamid, Yıldız Sarayının kalın duvarları arkasına çekildikten sonra, halkın ve ülkenin nabzını yoklamak için hafiyeliği, resmî devlet memurluğu olarak benimseyip, aile harîmlerine kadar sokmayı *hikmet-i hükümet* sayabilmenin şahsî ve marazî temâyülü ile devrinin itibarda mesleği sayınca, Sarayın dışında hiç bir nüfuzun varlığına tahammül edememek, bu sistemin tabiî icabı olmuştu: Genç Zabitlerin desteklediği İttihad ve Terakki'nin Mebusan Meclisi Hükümdarlık sistemi ile *şartlı demokrasi*'sini Sultan Hamid'in benimsemeyişi çok tabiî idi: Eğer Meşrutiyetin ilânı günlerinde tarihî determinizm'in lâf ve heyecan selleri arasında boğulmıyacağını anlıyabilecek bir kafa bulunsaydı, ne Otuz Bir Mart olur, ne Sultan Hamid'in sonu böylesine acı ve çileli tecelli ederdi. Neylersiniz ki, bu hadise ne birinci, ne sonuncusudur: Hâlâ aynı dertlerin içinde değil miyiz?

SEVİLEN ve İNANILAN BİNBAŞI

Yıldız Sarayı, Sultan Hamid için *"vatan"* dı: Yorgun ve yaşlı, hiç de nüvâzişkâr ve mülâyim olmıyan dekor ve şartlar içinde, gecenin karanlığında buradan alınıp üç arabalık kafile halinde Sirkeci İstasyonuna getirilip, *Mehd-i Hürriyet = Özgürlüğün beşiği* adı verilen Selâniğe, hiç sevmediğini Başkâtibi Kara Tahsin Paşanın hatıralarında kaydettiği İttihad ve Terakki'nin gelişip boy saldığı şehre sürgün hayatı içine gönderilme acısı arasında bir tek tesellisi olmuştu: Muhafazasına memur silâhlı grubun başında Erkân-ı Harp Binbaşısı Ali Fethi Bey!..

Daha sonra, İttihad ve Terakki umumî kâtibi, Dahiliye Nazırı, Millî Mücadelede Dahiliye Vekili, Cumhuriyetten evvel ve sonra Başvekil, Paris ve Londra Büyükelçisi, nihayet 1930 daki Serbest Fırka tecrübesinde Lider, daha sonra yine Büyükelçi ve Vekil olarak göreceğimiz Ali Fethi Okyar, şahsiyet ve meziyetleriyle Sultan Hamid'e kederlerini, hele vehimlerini gerçekten unutturacak çapta mükemmel bir insandı: Nâzik ve terbiyeli, bilgili, müsamahalı, geniş görüşlü, hatta dervişmeşreb karakter sahibi, kat'iyyen sekter ruhlu olmıyan, liberal düşünceli insandı. Karşısındaki adamın kusurlarını da, meziyetlerini de biliyordu. Otuz üç sene, o buhran ve kargaşalık devrinde, toprakları üzerinde hâlâ güneşin batmadığı o muazzam imparatorluğu, *bir sarayın duvarları ardından* idare edebilmiş olmak kolay ve ucuz iş mi idi? Ali Fethi Bey, Sultan Hamid'den gerçekleri de öğrenebilmek arzusu ile daima yakınında ve yanında bulundu, Selânikte Alâtini köşküne yerleştirilen sabık Padişahın kısa zamanda öylesine itimadını kazandı ki, kederli Hakan, zaman zaman kendisini davet eder, bu çağrı için bulduğu sudan sebebleri birkaç dakika içinde şöylece iterek, esas mevzulara girerdi. Bunlar, Ali Fethi Beyin öğrenmek istedikleri değilse bile, dinledikçe, kendi isteklerinin câzibesinden kurtulur, muhatabının o baha biçilmez hatıra hazinesinin cazibesine kapılırdı. Daha sonra bunları anlatırken, zaman zaman *utandığını* da kaydeder: *Biliyorum* zannettiklerinden hakikatler çıkarıldığı zaman, ortada kalan neticenin zavallılığının utancı...

... VE, BU DİNLENENLERE GÖRE OTUZ BİR MARTTA SULTAN HAMİD

Ve, işte Ali Fethi Bey, Selânik'te, Alâtini köşkünün, engin denizle ufuklandığı orta kat kabul salonunda, Sultan Hamid'in müsaadesiyle karşısında oturub *doyulmaz sohbet* adını verdiği sa-

atlerde, Otuz Bir Martın içyüzünü de bizzat devrin padişahından dinlemiştir:

Acaba bu dinledikleri, Sultan Hamid'in nefisini müdafaa duygusunun tecellileri mi idi? Bilinmez tabiî... Fakat daha sonra, servetini Dördüncü ve Beşinci Ordulara terki, damatlarına iş verilmesi, kızlarının cihâzının iadesi, oğlu Şehzade Abdurrahim Efendinin okutulması, şahsî evrakı arasında olan hatıra yazma kitapların, bu arada Buhara Hanının takdim ettiği yazma Kur'an-ı Kerîm'in acele gönderilmesi gibi arzularını, Ali Fethi Beye şahsen yazdırmış, hazırladığı not'ları, genç kurmay binbaşısına vererek:

"— Bu arzularımın bir ân evvel is'afı için kullanılacak üslûbu Siz daha iyi bilirsiniz Beyefendi oğlum..." demişti. Ali Fethi Bey, aradan devirler, zamanlar, rejimler geçmiş olmasına ve değil Sultan Hamid'in, Hanedan-ı Âl-i Osmanın bir nişâne olarak bile kalmadığı ve kendisinin de bu neticelerde birinci derece hizmet ifa etmiş olduğu günlerde, bu maziyi anlatırken gözleri dalardı: Bir daha geri gelmiyecek hadiselerin izlerini kaybetmemek için hafızanın çırpınışı idi bu dalışlar...

Ve, işte artık, Ali Fethi Beyin akıl, vicdan, şuur kanaatının hadiseler üzerinde sadece *tarihin doğru hükmü*'nden gayrısına fayda ve mesned olamayacağı bir hayat devrinde, Otuz Bir Mart'ta Sultan Hamid'in rolü için vardığı hüküm şudur :

"— Sultan Hamid, İkinci Meşrutiyetin ilânını oldu bitti halinde kabul etmek mecburiyetinde kalmıştı. Kendisine en çok tesir eden hadise, pek güvendiği Şemsi Paşanın öldürülmesi ve Tatar Osman Paşanın dağa kaldırılması olmuştur. Ordunun silâhlı mukavemetinin, Makedonyada çok kanlı hadiselere sebeb olmasından ürkmüş ve bunu istememiştir. Kanun-u Esâsinin ilânını sadrazam Said Paşaya vazife olarak verdiği ânda, şahsına bağlı büyük askerî kuvvetler olduğu muhakkaktı. Kardeş kanının dökülmesinden hazer etmiştir. Meşrutiyetin ilânından sonra, Sarayda mebuslara verdiği ziyafette söylediklerinin samimî olduğunu temin etmek ihtiyacında idi. Bazı hadiseler, Padişahın şahsını bile bu mevzu üzerinde müdafaa

Sultan Hamid'in oğullarından Şehzade Mehmet Selim Efendi. Babası Selânik'e gönderildiği zaman, iki oğlu, Abdurrahim ve Âbid Efendiler vardı. Mehmet Selim Efendi evli idi ve Yıldız sarayında oturmuyordu.

Sultan Hamid, kızlarının evlenmesi için gerekli cihazın yapılması ve kendilerine münasib birer konak alınması için Mebusan Meclisine müracaat etliği zaman, Mehmet Selim Efendi hükümet tarafından Selânik'e gönderilmişti. Şehzade, dönüşünde, Otuz Bir Mart hadisesinde Sultan Hamid'i mes'ul olarak gösteren TANİN gazetesine bir cevap göndermiş, babasının böyle bir mes'uliyeti asla kabul etmediğini, tahkikat istediğini, zamanla hakikatın anlaşılacağına kani olduğunu bildirmişti.

arıyacak kadar tezadlarla dolu olduğu söz götürmez. Meselâ, hafiyeliğin resmen ilgasına ve on binleri aşan jurnalcılar kadrosunun dağıtılmasına rağmen, kendisi, yine jurnal almakta devam etmiştir. Bu jurnaller, Yıldız sarayındaki aramalarda, Musahib Nadir Ağa tarafından Mahmut Şevket Paşaya teslim edilmişti. Divan-ı Harbde idama mahkûm edilenler arasında bu jurnalciler de vardı.

Fakat Sultan Hamid, isyanın fiilî safhalarının içinde olmamıştır. Hurşit Paşanın kanaatına göre de, Serbestî gazetesi başmuharriri Hasan Fehmi Beyin meçhul kişiler tarafından öldürül-

mesinden ve Volkan gazetesinin düşüncelerini yayma iddiasında olduğu İttihad-ı Muhammedî hareketinin ihtilâl kuruluşu mahiyetini almasından sonra, kontrolu kaybetmiş hayatının bütün safhalarında menfî tesirleri söz götürmez kusuru vehmi ve aşırı kuşkusu ile de, hadiselerin akışını kendi haline bırakıvermiştir. DİN'i bayrak yapan isyan hareketi ise, halkın mâneviyatını tahrik ederek yalan ve isnadlarla ayaklanmayı isyan haline sokmuştur. Bu safhada ise Sultan Hamid, yaptığı uzlaştırıcı teşebbüslerin netice vermediğini görünce kabineyi şahsına karşı duygularına güvendiği Tevfik Paşaya kurdurmuş, eski bir şöhret olan Tesalya kahramanı Müşir Ethem Paşayı Harbiye Nazırlığına getirmiş, fakat bu tedbirler çığırından çıkan gidişi durdurmamış, kanlı vak'alar, 1876 daki akibeti hatırlıyanları ciddî tedbirlere sevketmiş, Hareket Ordusu, adetâ, İstanbul'u irticadan kurtaran kudret halinde şehrin kapılarına dayanmıştı. İşte Sultan Hamid bu safha içinde yine vehminin esiri olmuş, cesur bir hareketle kendi durumunu açıklamamış fakat bu seferki ihtiyatı beklediği neticeleri vermemiş, artık şahsına itimad edilemeyeceği yolundaki düşünceler galebe çalmış, Millî Meclise riyaset eden en sadık ve kıdemli devlet adamı Sait Paşa'nın cümleleştirdiği teklifle tahttan indirilmiştir.

Ben, sabık Padişahdan, kendisini saltanattan uzaklaştırmanın değil de, ileri sürülen mucib sebebin ve şeklin husranını müşahede ettim: Sultan Hamid, kendi şahsî ölçüleri içinde Otuz Bir Mart vak'asında masum olduğuna kani idi. Fakat bu kanaatını isbat ihtiyacını da duymuyor değildi. Nitekim mevzuu sık sık bu bahse getirmekle adetâ nefisini, bizzat kendi mantığına karşı müdafaa ediyordu. Nâfiz, delici, zamanla şefkat duyguları perdelenmiş, fakat en büyük hassası karşısındakinin ruhunu ve düşüncesini okuma olan iri gözleriyle sizin gözlerinizi aradığı zaman adetâ ürperme hissedersiniz. Fakat ben, o başlıca meşgalesi geniş köşkün sâkininin hayat ve emniyeti olan günlerim içinde ona da alışmıştım. Çok nâzik ve terbiyeli, kendisiyle olan mesafeyi büyük isabetle tâyin edebilen insandı Sultan Hamid.. Bana çoğu zaman Beyefendi oğlum diye hitap ederdi. Bu sohbetlerim ve dinlediklerim içinde büyük yeri işgal eden Otuz Bir Martta Sultan Hamid'in rolünün ne olduğunu sarahatle öğrenmiş değilim. Yalnız söyliyebileceğim şu ki, isyanın içindeki faaliyeti, iddia edildiği gibi değildir. Bu hadiseyi bir tek şahsın omuzlarına yüklemek de hatadır. Sabık Padişahın da en çok dertlendiği, olup bitenlerin sadece kendi omuzlarına yükletilmek istenmesidir. Kaniimki, Sultan Hamid bu düşüncesinde samimî idi ve bu sebeple bana çok defa: "— Neden İttihad ve Terakki isyan hadisesinin hakikî mes'ullerini bulmak istemiyor?" diye sormuştur."

LUİ RAMBER, OTUZ BİR MART ve SULTAN HAMİD

Lui Ramber, Reji idaresinin komseri olarak, 1896 ile 1912 arasında vazifeli, vazifesi dolayısiyle de hadiselerin içinde, olup bitenleri gerçek yüzüyle öğrenebilmesi mümkün kişi idi, duyduklarını, öğrendikleri ile birleştirerek bize o yılların olup bitenlerini en sahih çizgileriyle ışığa çıkartan eserlerinden birisini verdi.

Lui Ramber de, Otuz Bir Mart hadisesinde Sultan Hamid'in şahsen bulunmadığı kanaatindedir. Şöyle diyor Lui Ramber :

"—... Çünkü. bu hadisenin cereyan tarzında, Sultan Hamid'i bulmak mümkün değildir. Vak'a, Meşrutiyete karşı değil, bu hareketi temsil etmek iddiasında olanlara karşı muhafazakâr unvanını haksız olarak kullanan bir kısım irticâ mensuplarının Ordu safları içinde hazırladıkları ve o zaman, mektepli-alaylı ayrılığı içinde olan Osmanlı Zabitlerinden, neferlikten zabitliğe yükselmiş olanların iştirâk ettiği askerî isyan idi. Halk, din mevzuu üzerinde çok hassas olduğundan, âsîler, propagandalarını bu safhaya meharetle intikal ettirmişler ve huzur, sükûn istiyen İstanbul halkının câhil zümresinden de yardım görmüşlerdir. Selânik'ten, kendisine bağlılık derecesini bilmediği askerî kuvvetlerin hareketine kadar Sultan Hamid, isyanın tahtını tehdid edecek mahiyet alabileceğine kani olmamıştır.

Kendisine silâhlı mukavemeti teklif edenleri reddetmiştir. İttihad ve Terakkinin hatası, Padişahı saltanattan uzaklaştırmak için mucib sebep olarak isyanın iştirâki ile tecrîm etmesidir. Bunun da izahı şöyle yapılabilir ki, bu kararı verenler arasındaki mülkî ve askerî erkân, Sultan Hamid idaresinde selâhiyetli vazifeler almış şahsiyetlerdi. Onların, otuz iki seneyi dolduran saltanatının hadisatı arasında Sultan Hamid'i mes'ul ve mücrim addedecek vak'aları ayıklayıp da tarihî ve siyasî karar almaları beklenemezdi. Siyasete yeni girmiş olanlar ise, Sultan Hamid devrinin siyasîlerinden ve şahsiyetlerinden uzak kalınarak devletin idare edilebileceği kuvvetini nefislerinde görmüyorlardı. Bu sebeple, isyanın Yıldız sarayından idare edildiğini ilân etmekte bütün zümrelerin menfaatı vardı."

Maliye Nazırı Cavid Bey, hatıratında, Lui Ramber'in bu görünüşünü kendisine izah ettiğini, Padişahın mizâcının böylesine kanlı bir vak'anın içinde baş rolü almasına imkân vermiyeceğini anlattığını söyler, der ki :

"— Reji komseri bana, Osmanlı Bankasını Ermeni komitecileri bastığı zaman, cürümleri hiç bir tevil kabul etmiyecek şekilde aşikâr olanlar hakkında verilen idam hükümlerini padişah müebbed hapse tahvil ederken, siyasî sebeplerden çok şahsî mizâcının tesiri altında kalmıştı. Karakteri böyle olan bir şahsiyetin sokaklarda oluk gibi kan döktüren ihtilâle alemdarlık yapabileceğine inanmak için mazinin vekayiini bilmemek icab eder."

TARİHİN HÜKMÜ NE OLABİLİR ?

Beri tarafta ise, divan-ı harblerin karar dosyaları var, resmî beyanlar var, Yıldız Sarayında ele geçen evrak var, haklarında çoğu idamla neticelenmiş hükümlerin muhatablarının tekzib edilmemiş ifadeleri var...

Mantık, şu neticeye varıyor: Bir isyan, ihtilâl, hükümet darbesi, baskın, kısacası mevcud nizamı zedeliyen davranışların evvelâ fikrî hazırlanışı oluyor, onlara gizlice göz kırpmalar oluyor, selâm ve muhabbet tezahürleri oluyor, kanunları huzursuz etme sınırına dokunup geçen sempati gösterileri oluyor ve silâhlar patlayınca da bir köşede neticeleri sabırla bekleme ihtiyatkârlığı oluyor.

Sultan Hamid, Otuz Bir Mart ayaklanmasında bu saydıklarımızın her safhasında gözüküyor. Fakat onu mahkûm etmek istiyenler, hakikatleri bırakıp olanlara istedikleri istikameti vermek yolunu tercih edince tezadlar sıralanıyor ve günâh ortadan kayboluyor, yerine asla haklı olmıyan masumiyet, mazlum çehre ile tarihin adesesinde beliriyor... Bu manzara, Türkiye tarihinde ne ilk ne de son...

Üstad Cemal Kutay'ın yeni eseri :

T A R İ H
Sohbetleri

Dördüncü sayısı çıktı

★ — **Üç ayda bir çıkar. Birinci, İkinci, Üçüncü ciltlerinden az kalmıştır.**
★ — Herbiri karton ciltli 320 şer sahifedir.
★ — **Kitapçılarda satış bedeli on beş liradır. Abonelerine 11 lira 40 kuruşa ödemeli gönderilir.**
★ — İsteme adresi : Cemal Kutay, Müellif - Muharrir, Posta Kutusu 167, İstanbul'dur.

Kıymetli bir dost,

Cesur nasihatçi,

Sadık ve mert asker:

MAREŞAL MOLTKE ve İMPARATORLUĞUMUZ

Feldmareşal Helmuth von Moltke son senelerinde... 1800 senesinde Meklemburg'da Patchim şehrinde doğdu. 91 sene yaşadı. 1870 - 1871 Prusya - Fransa savaşında, Üçüncü Napolyon'u bir ânda yıkan plân onundu. Bugünkü Almanyayı Bismark'la beraber Moltke kurdu. İkinci Sultan Mahmud'un, Prusya Kralı Frederik Vilhelm'den değerli bir askerî mütehassıs talebi üzerine, genç yaşında 1835 de İstanbul'a geldi, beş yıl fasılasız çalıştı ve Nizam-ı Cedid'in yerine kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediyye'yi, millî Türk ordusunun temeli olarak kurdu.

Osmanlı Türklerini onun kadar doğru ve mükemmel tahlil etmiş bir başkası yoktur. Hatıraları, bugün de ibret ve istifade ile okunmıya değer.

YAZAN : M. ŞEVKİ YAZMAN

Alman Mareşali Moltke, 24 Nisan 1891 de gözlerini dünyaya kapamıştı. Ölümünün yetmiş altıncı yıl dönümünü saygı ile anarken, onun Osmanlı Devleti ve Türkler ile zamanındaki ilişkilerini göz önüne koymayı tarih bakımından çok mühim bulduk.

1870 - 1871 Fransız - Alman Harbinde Alman ordusunun hazırlayıcısı, Genel Kurmay Başkanı, sevk-ü idarecisi ve zaferden sonra da Alman İmparatorluğunun kurulmasında Bismark'ın yanında gelen bu namdar insan, yüzbaşılığında şark seyahati maksadile 1835 senesinde İstanbula gelir. Hiç hesapta yokken 1840 senesine kadar reformcu, müşavir sıfatile Osmanlı hizmetinde çalışır. Evvelâ yeni kurulan Nizam-ı Cedid ordusunun nasıl olması gerektiği hakkında zamanın Seraskeri Hüsrev Paşa ile müzakereler yapar, sonra şarkta ve cenupta bu ordu ile muharebelere girer.

Bugün Moltke hakkında hangi ansiklopediye malûmat için müracaat etseniz, ilk önce Türkiyeden gönderdiği mektuplar bahsine rastlarsınız. Zamanına göre hiç bir mübalâğa yapmadan, Türklerin iyi veya zamana uymayan taraflarını olduğu gibi söyleyen, icab edince İstanbul sokaklarında harita çizmekten, (1) şarkta Kürd İsyanları sırasında Diclede keleklere binmekten, dağlarda katır sırtında dolaşmaktan yılmayan bu derece namdar garplı başka bir devlet adamı gösteremezsiniz. Hareketleri merd ve dürüst, doğru bildiği şeyleri söylemekten çekinmez ve kendisile ihtilâf haline düşen, sonunda mağlûp olan Hafız Paşayı da idamdan kurtaran gene bu merd adamdır. Maalesef bütün taraflarile tanıyamadığımız bu zatı ya-

(1) Bu haritalardan birinin sureti halen İstanbul Askerî Müzesindedir.

kından anlayabilmek ve Türklerle ilişkilerini yakinen görmek için, gene en zengin kaynak olan hatıra ve mektuplarına başvuracağız.

MOLTKE ZAMANINDA OSMANLI İMPARATORLUĞU

Yüzbaşı Moltke, dört ay izin alıp İstanbul'a gelirken, Osmanlı Devletinin âkıbetinden ümidini kesmiş bulunduğunu hâtıra defterine yazar. Yeniçerilik ortadan kalkmış, Nizam-ı Cedid daha teşekkül edememiştir. Reformcu Sultan Üçüncü Selim öldürülmüş, Sultan Mahmud'u tutan ve tahta geçiren Alemdar gene bir isyan sonunda Bab-ı Âlide öldürülmüş, Rum ve Sırp isyanları birbirini takip etmiş, en sonunda Mısır Hidivi Mehmet Ali Paşa baş kaldırmış ve Suriyeyi ele geçirmiş, bunun tehlikesinden korunmak için Sultan Mahmud Rus Çarından bile yardım istemiş. Bu ümitsiz vaziyette İstanbula gelen Moltke, İstanbulu gördükten sonra diyor ki : **"İstanbul'u görünce bütün ümitsizliklere rağmen Osmanlı Devletinin hâlâ büyük bir siyasî varlık olduğuna ve devam edeceğine inandım."**

İstanbul'a vardıktan sonra Moltke'yi Prusya sefiri Kont Königsmark, Serasker Hüsrev Paşaya takdim ediyor. Aralarında ufak bir iki konuşma geçiyor ve iki taraf da birbirini çok takdir ediyor. Hüsrev Paşanın yeni orduya şekil vermek ve onu eski sistemden kurtarmak için böyle genç, bilgili ve dürüst insanlara ihtiyacı vardır. Moltke, Hüsrev Paşa hakkında yazdığı bir mektupta şöyle diyor:

"— Yaşlı, bembeyaz saçlı, fakat hareketlerinden ve canlılığından hiç bir şey kaybetmemiş, kırmızı yüzlü, sevimli bir insan. Haftada bir kaç defa beni yanına çağırıyor, yapılacak işler hakkında fikir soruyor ve dediklerimi beğeniyor; bunun için birlikte çalışmaktan ben de zevk duyuyorum."

"HARİTA GAVUR İŞİDİR"

Prusya Sefiri Moltke'nin iznini uzatması ve İstanbulda kalmasını temin etmek için müteaddid müracaatlar yapıyor ve yalnız İstanbuldaki işler için iki seneden fazla bu şehirde kalıyor. İstanbulda onu en çok meşgul eden harita meselesi oluyor. Tahkimat yaptırılacak, bunun için Boğazın haritası lâzım.. Elde işe yarar, doğru dürüst bir harita yok. İş gene Moltke'nin başına düşüyor. Yaptırdığı bir mesahe masasını aldığı gibi, şehrin sokaklarına ve Boğazın sırtlarına düşüyor ve ilâve ediyor : **" Bizim bu halimizi gören erkekler etrafımıza toplanır ve yaptığımızı görünce, "harita, bu gavur işidir" deyip yanımızdan ayrılırlardı. Peçeli hanımlar çizdiklerimize fazla ilgi gösterirdi. Onlar da, her halde bizi seyretmek ve kendilerini göstermek için olacak, uzun uzun kalırlardı. Bizim de merakımızı mucip olan bu kapalı mahlûklardan bir şey anlamak imkânı yok, zira bütün görebildiğimiz, iki siyah gözle sivri bir burun..."**

Motkenin bir hususiyeti de, Taksim' in yukarısındaki sırtlardan Boğazı ve Üsküdar tarafını seyretmektir. Bu manzaraya bayılır ve **"her gün işim bittikten sonra bu mezarlığın (2) yanına gelir, doya doya bu güzel manzarayı seyrederim"** der. O güzel manzarayı ben de gördükce aklıma hep Moltke gelir ve elimde olsa, buraya çıkan büyük caddelerden birisinin adını Moltke koymak isterim. Çünkü bu sahanın güzelliğini onun kadar dile getiren olmamıştır.

Moltke, İstanbul'da bir müddet oturduktan sonra Büyükderede bir köşk tutar, oraya taşınır. Bu defa Boğazın methini yapar ve Türkleri de biraz yerer. Der ki: **"Benim bildiğim Türkler, şu Viyanalara, Bağdadlara, Acemistana giden, yerlerinde duramayan bir millettir. Bu boğaz kahvelerinde oturup sabahtan akşama kadar tavla oynayanlara şaşıyorum, bu tembellik nereden geldi acaba?"**

Bir de kendisini İstanbulda alıkoyan Hüsrev Paşanın azline çok canı sıkılır. **"Bu faal ve gayretli adamı azlettiren kimdir bilir misiniz?"** diye mektubunda arkadaşına yazar. **"Husrev Paşanın sabık kölesi ve onun tarafından saraya damat yaptırılan Halil Paşa..."**

Moltke 1838 senesi martında Kürd isyanı dolayısile Harput vilâyetinde bulunan Hafız Paşa ordusuna Müşavir olarak gönderilir. Bir Avusturya vapu-

(2) Şimdiki Taksim gezisi o vakitler mezarlıktı.

rile Samsuna, oradan Sivasa, Divriği üzerinden Harputa ulaşır ve vilâyet merkezi olan Mezire köyünde Hafız Paşanın karargâhına iltihak eder.

O vakitki ordunun halini anlamak için Moltke'nin bize bıraktığı haberler cidden şayanı dikkattir. Hafız Paşa ordusunu anlatırken der ki:

"Yalnız Ordu Komutanı Hafız Paşanın okuyup yazması vardır. Öteki komutanlar okuyup yazma bilmezler. Hafız Paşa da Sarayın Enderun mektebinde okumuş. Yani tahsili daha ziyade din, bir dereceye kadar idare ve sarayın edep ve terbiyesine ait. Öyle taktik, Strateji gibi şeyler hak getire. Ötekiler ise okuyup yazmayı dahi bilmeyecek kadar cahil, kulaktan kapma bazı harp bilgileri var. (Düşünmeli ki, Moltke, Osmanlı Devletinin emrine girmeden evvel Harp Okulunu ve ayrıca Akademiyi bitirmiştir). **Bu komutanlardan yalnız bir tanesi, kendi kâtibinden imza atmasını öğrenmiştir ve boyuna bize çalım satarak ismini yazardı."**

Hafız Paşanın ileride ve cephede harp idaresi bahsinde diyor ki:

" Hafız Paşa benim müşaverelerime fazla bir kıymet verir görünmezdi. Daha ziyade hocalar ve din adamlarile müşavere ederek harp esnasında Eşref Saatin tesbitine çalışırdı. Çünkü onun fikrince ancak Cenabı Hak, bu Eşref Saatte yardım ederse zafer katileşir, yok-

Moltke'nin Osmanlı İmparatorluğumuza dair hatıralarında, çok değerli gravürler de yer almaktadır. Büyük bir sadakatle asıllarına uygun olan bu gravürler, Moltke'nin yurdumuzda bulunduğu o nâzik ve buhranlı devrin sadece şahsiyetlerini değil, şehirleri, müesseseleri, halk hayatını da bizlere iletebilmiştir. Yukarıdaki klişede, Moltke zamanındaki mahalle kahvelerini görüyoruz.

sa insanların bütün çabaları beyhudedir."

Bu sebepledir ki, Kürd isyanından sonra Suriye üzerinden Anadoluya taarruza kalkan İbrahim Paşanın Mısır ordusuna karşı Moltke, evvelâ Birecik ilerisinde ve Fırat nehri üzerinde bir mevzi aldırmaya çalışıyor, fakat İstanbulun vaad ettiği miktarda asker yetiştirilemediği için, Hafız Paşa burada müdafaya kalkışmıyor, Nizip önlerine çekiliyor. Burada müsait bir fırsat bularak Hafız Paşaya taarruza geçmesini tavsiye ediyor. Her halde Hafız Paşanın yanındaki hocalar, Eşref Saatin gelmediğini söylemiş olacaklar ki, bu fırsatı da kaçırıyor. Bunun üzerine Moltke istifa ederek ayrılıyor ve İstanbulun yolunu tutuyor. (Moltke'nin bu Eşref Saat meselesine şaşmamalı, zira Büyük Fredrik'e gönderdiğimiz ilk elçi Ahmed Resmî Efendinin de başlıca taleplerinden biri, harpte Eşref Saati tayin edecek üç müneccim olmuştu. Büyük Fredrik de buna karşı **"zaferlerimi müneccimlerle kazandığımı zannediyorsanız büyük hata yapıyorsunuz. Ben bunları veremem amma, size üç nasihat verebilirim: Birincisi harp ilmini öğrenin, ikincisi modern ordu kurun, üçüncüsü hazinenizde kâfi para toplayın"** demişti.)

"SİZLER DE KABAHATLİSİNİZ"

Moltke İstanbula dönüyor, Sultan Mahmud ölmüş, yerine Sultan Abdülmecid geçmiştir. Azledilmiş olan dostu Hüsrev Paşa gene işbaşına getirilmiştir. Buna seviniyor ve onun karşısına çıkarılıyor. Hüsrev Paşa evvelâ gene alıkoymak istiyor. Moltke : **"Kendi vatanıma ve orduma döneceğim"** diye ısrar ediyor. Sonra Hafız Paşa ile arasında çıkan ihtilâfı bildiği için, bu mağlûbiyete sebep olan Hafız Paşayı idam ettireceğini söylüyor. İşte o vakit bu merd kumandan katiyetle direniyor :

"— Vakıa diyor, **Hafız Paşanın kabahati vardır, amma kabahati tek başına ona yüklemek doğru değildir. Vadedilen kuvvet ve malzemeyi zamanında yetişdiremeyen sizler de onun kadar kabahatlisiniz".** Bu söz üzerinedir ki, Hafız Paşa idamdan kurtularak Erzurumdaki Ordunun başına gönderiliyor. İşte hayır ile yad edilecek merd insan buna derler. Başka diyarlardan ve ordulardan bir eşi daha memleketimize gelmemiş ve hizmet almamıştır.

FRANSIZ İHTİLÂLİNİN UNUTULMAZ ÇEHRESİ

DANTON

Çeviren : Samih Tiryakioğlu

1789 Büyük Fransız İhtilâlinin başlıca üç büyük önderi vardır : Robespierre, Danton, Marat. Marat'nın Charlotte Corday adlı bir genç kız tarafından banyoda iken bıçaklanıp öldürülmesi üzerine bu önderlerden Danton ile Robespierre - tâbir câizce - "finale" kalmışlardı. Her ikisinin amacı iktidarı elde bulundurarak ihtilâli kendi görüşlerine göre idare etmekti. İçine kapanık, sinsi, zâlim bir lider olan Robespierre, içi dışı bir, ateşli, gılıgışsız ve yumuşaklık taraflısı bir önder olan ve ihtilâlin daha ilk anlarında işbirliği ettiği Danton'u sahneden uzaklaştırmayı aklına koymuş, sonunda bu amacına da varmıştı. LOUIS BARTHOU ve LOUIS MADELIN gibi Fransız Akademisi üyesi büyük tarihçilerin kalemlerinden çıkan ve Danton'un ölüm yıldönümüne (6 Nisan 1794) rastlıyan aşağıdaki yazı, bu acıklı olayı canlı bir şekilde aydınlatmaktadır.

Georges - Jacques Danton 26 Ekim 1759 da Fransa'da, Arcis-sur-Aube adlı kasabada dünyaya geldiği zaman kendi ana-babasından tutun da, yeni doğan bu çocuğun vaftizini yapan papaza kadar hiç kimse onun günün birinde, Fransız İhtilâlinin en ateşli önderlerinden, en büyük hatiplerinden biri olacağını hatıra getirmiyordu.

Babası savcıydı. Kendi çevresinde tanınmış bir adamdı. 1754 te Jeanne - Madeleine Camut ile evlenerek ondan beş çocuk babası olmuş, 24 Şubat 1762 de henüz kırk yaşındayken ölmüştü. O sırada karısı beşinci çocuğuna gebeydi. Kahramanımız Georges - Jacques Danton ise henüz iki buçuk yaşındaydı. Şu halde, çocuğun yetişmesi üzerinde babasının etkisi de söz konusu olamaz. Beri yandan ailede öyle göze çarpan işler başarmış başka kimseler de yoktu.

Küçük Danton tam anlamıyla annesinin oğlu oldu. Çocukluğundan başlıyarak ona büyük saygı, sevgi gösterdi. Ömrü boyunca bu saygının başka belirtilerini de görüyoruz. Danton'un annesi duygulu, yumuşak başlı, yiğit bir kadındı. Kalabalık bir ailenin kendisine yüklediği görevleri cesaretle yerine getiriyordu.

Kadıncağız sekiz yıl dul yaşadıktan sonra 1770 te, memleketinde iyiliği, dürüstlüğü ile tanınmış Jean Recordain adında saygıdeğer bir tâcirle evlendi.

Fakat kadıncağızın durumu bu yüzden düzelmedi, ikinci kocasının işleri bozuldu çünkü. Bu arada Danton da büyümeğe başlamış, fakat ele avuca sığmaz, afacan bir çocuk olmuştu.

Başına gelen iki kaza, çocuğun yüz çizgilerini değiştirmişti. Kendisini sütü ile besliyen ineğe saldıran bir boğa, bir boynuz vuruşu ile onun üst dudağını çarpıtmıştı. Bir başka boğa ile giriştiği "güreş" ten de Danton burnu ezik olarak çıkmıştı. Bu iki yara zaten yüzüne korkunç bir hal veriyordu. Üstelik çiçek hastalığına da tutulunca yüzü kalbura döndü. Nitekim ihtilâlin tanınmış önderlerinden Mirabeau, Robespierre ve Camille Desmoulins de bu hastalığa tutulmuşlardı, üçü de çiçek bozuğu idiler.

Danton okula başlamıştı ama derslerden kaçtığı da oluyordu. Buna, öğretmeninin kendisini sık sık dövmesi kadar dış âlemin manzaraları, tabiatın insanda yarattığı sevinç ve hürlük duygusu da sebep olmaktaydı. Fakat çok zeki olduğundan kaybettiği zamanı ve kaçırdığı dersleri telâfi etmesini biliyordu. Yalnız, derslerine aklına estiği gibi çalış maktaydı. Okulun dört duvarı arasındaki yavan hayata ormanlarda, kırlarda çalışmayı tercih ediyordu.

PAPAZ KOLEJİNİ BİTİREN İHTİLÂLCİ

Annesiyle üveybabası bu vahşi tabiatini yenmek için onu Troyes'daki papaz kolejine verdiler. Burayı 1775 te iyi bir derece ile bitirdi. 1780 e kadar ne ile vakit geçirdiğini iyice bilmiyoruz. Muhakkak olan şu ki, çok okuyor, iyi İngilizce konuşuyor, İtalyanca konuşmayı da beceriyordu. Tek ilgilenmediği konu, felsefeydi. Gerçekleri, prensiplerden üstün tutuyordu çünkü. Bu bakımdan, fazla "okumuş" ihtilâlciler yanında biraz "câhil" görünebilirdi. Nitekim, sonradan yaptığı konuşmalarda tanınmış yazarlardan, düşünürlerden alınma parçalar yoktu. Bunun sebebi, kendisinin başlıca bir hareket ve faaliyet adamı oluşundandır. Öte yandan, ukalâlık etmiyor diye onu câhil saymak da yanlış olur.

İyi yürekliydi. Daha delikanlıyken arkadaşlarıyla iskambil oynayıp kazandı mı, kazancının tamamını almaz, kaybeden arkadaşıyla paylaşırdı. Troyes'daki kolejde herkes onun iyi yürekliliğinin birçok delillerini gördü. Kendisine yapılmasını istemediği şeyi başkasına yapmazdı. Üveybabasının işleri bozulduğu zaman ona hesap sormak şöyle dursun, ödünç para bile verdi. Hatta teyzelerinin birinden kendisine kalacak mirasın hissesini ona devretti. **"İnsan uzun yola çıkarken işlerini hala - yola komalıdır,"** diyordu. Yola çıkıp gitmek istediği yer Paris'ti. Yirmi bir yaşına gelmişti. Amcasıyla kızkardeşi kilise hukuku okusun istiyorlardı. O ise Paris'e gidip medenî hukuk okudu. On dört yıl boyunca çok değişik hayat safhaları yaşadı ve ailesinin adını ölümsüzlüğe eriştirmenin yolunu buldu.

KENDİNE HEM BİR İŞ HEM BİR EŞ BULUŞU

Posta arabaları işleten bir aile dostunun cömertliği sayesinde Paris'e bedava tarafından gelmişti. Fakat bir iş bulması gerekiyordu. Hazırcevaplığı sayesinde Vinot adında bir avukatın yanında iş bulabildi. Boş vakitlerinde Charpentier adında bir adamın kahvesine gidiyordu. Hoşsohbet, şakacı olduğundan, kısa zamanda kahvecinin güzel kızının gönlüne girmesini bildi. Onunla evlendi, aldığı drahomayı da Krallık Konseyindeki bir avukatlık görevini satın almak için kullandı. Çok geçmeden nurtopu gibi bir çocuğu oldu. Mütevazı fakat rahat bir evi, sapına kadar evkadını olan bir eşi vardı. Çevresine kendini hemen sevdirmişti.

Onun bu halini görenler beş yıla varmadan bütün Paris'te ün salacağını, bin yıllık geçmişi olan bir krallık tahtını devireceğini, orduları yoktan varederek Fransa'ya saldıran Avrupa Devletlerinin yolunu keseceğini, hâkim bir Meclisi parmağının ucunda oynatacağını, memleketin kaderini elinde tutacağını, sonunda da giyotinle başı kesilerek idam edileceğini duysalar, imkânı yok inanmazlardı. İhtilâl, ihtilâlcilerin en büyüğünün hayatı kadar hiç kimsenin hayatını böylesine altüst etmiş değildir.

İHTİLÂL GÜNLERİ YAKLAŞIRKEN...

Ailesinde, çocukluk yıllarında, yetişme tarzında onun böyle olacağını gösteren

hiç bir şey yoktu. Yalnız hayatı ihtiras derecesinde seviyordu. Derin, engin, sert bir hayat yaşamak isteğindeydi. İhtilâlin kendisine bunu sağlıyacağını anlar anlamaz, onu da seviverdi. İhtilâlcilik hayatı bir destan oldu. Sebep olduğu felâketleri görünce ağladı. Kuvvetlilere meydan okudu. Küstahlara isyan etti. Galiplerle savaştı. Mağlûplara acıdı. En kudretli göründüğü anda da çöküp yıkılıverdi. Tembeldi ama harekete, faaliyete susamıştı. Tehlike onu daha da kamçılıyordu. Zaferi kazanınca tehlikeye aldırmazmış gibi bir hali vardı. Birçok meraka, ihtirasa sahipti. Bunların başlıcası insanları idare etmekti. Tufanın olduğu zamanda yaşamış olsaydı, Danton hem tufana sebep olan, hem onu durduran kimse olmak isterdi.

1788 de ihtilâlin yaklaştığını görünce kendini hemen o cereyana kaptırdı. Oturduğu mahallede Cordeliers (Kordölye) kulübünü kurdu, o günlerin kaynaşma halindeki Paris'inde hemen ön plâna geçti. Ateşli nutuklarıyla herkesi büyüledi.

BECERİKSİZ, ÂCİZ ADAMLARIN DÜŞMANI

Danton 1789 yılı temmuzundan 1790 haziranına kadar bu savaşa hazır Cordeliers kulübünü kudretli avucunun içinde tuttu. Fakat doğrusunu söylemek gerekirse o, tamamen krallık rejimine karşı değildi. Yalnız, ülkede kuvvetli bir otoritenin hâkim olması gerektiğine inandığından, sırf bu yüzden 1789 ile 1791 arasında krallığa hücumlarda bulundu. Âciz, beceriksiz kimselerden hoşlanmıyordu. O sıralarda iktidarda olan, kralın çevresine toplanıp onu da âciz hale sokan bu gibi adamlarla da savaştı. Onları o anda deviremeyince yine mahkemelere, dâva dosyalarının başına döndü.

Fakat ne zaman ihtilâlle ilgili bir hareket olsa, gelip onu buluyorlardı. Cordeliers kulübü yamanlık, zorluluk bakımından Jacobins (Jakoben) kulübünü geride bırakmıştı. Danton'un çevresinde kendisine ölesiye bağlı insanlar vardı. Cordeliers kulübü ihtilâlin bir kalesi, sürekli bir kargaşalık merkezi halindeydi. Derken o sırada Kral XVI. Louis'nin Paris'ten kaçtığı öğrenildi. Danton bu yüzden Paris'i korumak ve gözetlemekle görevli General de La Fayette'e çattı. General ancak Jacobin'lere dayanarak payayı kurtarabildi.

KRALLIĞI DEVİRMEK İÇİN HAZIRLIKLAR

Fakat Danton işi bu kadarla bırakmadı. XVI. Louis'yi devirmek için kolları sıvadı. Her nutkunda cumhuriyetten söz ediyordu. Fakat Meclis'te kendisini tutan yoktu. Krala karşı açıkca cephe alınca şüpheliler arasına girdi. O sırada herkes bir şamar oğlanı arıyordu. Danton vardı ya, bütün kargaşalıklar onun başı altından çıkıyordu. Hakkında soruşturma açıldı. Danton ilkin doğduğu yer olan Arcis-sur-Aube'a, sonra İngiltere'ye kaçtı. Ortalığın yatıştığını sanarak Fransa'ya döndü, yeni Meclise seçilmek için faaliyete girişti. Fakat ihtilâlcilerle kralcılar Danton'u Meclis'e almamak için uyuşmuşlardı. Seçimi kazanamadı.

Gerçi arayerde Komünün savcı yardımcılığına seçilmişti ama ötedenberi mutedil olan Genel Meclis kendisini pek tutmuyordu. O da uslu durmağa çalışarak Belediye Sarayında şüpheli bir kimse gibi ömür sürüyordu. O sıralarda - yani 1792 nisan - mayısında - Paris'teki olaylar değil de sınırlardaki olaylar onun varlığına ihtiyaç göstermekteydi. İhtilâl Fransası'nın Avusturya ve Prusya ile giriştiği savaş kötü gitmekteydi. Sarayın Avusturya'dan yana olduğu söyleniyordu. Bu hali gördükçe Danton'un içi kan ağlıyordu. Herşeyden önce düşmanların ilerleyişini durdurmak, bütün gayreti sınırlara yığmak lâzımdı. Ama bunu yaparken memleketin içinde yereden çıbanı deşmek, yani krallığı devirmek gerekiyordu.

BAKAN OLDUĞUNU UYURKEN ÖĞRENİYOR

Danton daha fazla beklemedi: 9 Ağustosta Cordeliers kulübü onun hazırladığı plâna uygun olarak harekete geçti, 10 Ağustosta da kral devrildi. Sabahın saat birinde Danton Belediye Sarayına giderek Millî Muhafızlar kumandanını iş-

Kurucusu olduğu Kordölye kulübünün bir toplantısında Danton (solda kürsüde), sonradan "Marseyyez" adını alıp Fransanın millî marşı olan "Ren Ordusu Yürüyüş Marşı" nı hazır bulunanlara söyletirken.

başından uzaklaştırıp iktidarı ele aldı. Adamcağız da çok geçmeden binanın merdivenlerinde öldürüldü. Kral XVI. Louis mukavemetin faydasız olduğunu görünce teslim oldu, sonra hapsedildi. Danton bu yorucu işleri başarıp 11 Ağustos günü yorgun - argın evine döndü, yatıp uyudu. Yakın arkadaşları, aynı zamanda sonradan yaptıkları yolsuzluklarla ona da çamur sıçratan gazeteci Camille Desmoulins (Kamiy Demulen) ile şair Fabre d'Eglantine (Fabr Deglantin) gelip onu uyandırdılar: **"Kalk çabuk, Adalet Bakanı oldun,"** dediler.

Evet, Meclis Danton'u sevmiyordu ama Adalet Bakanlığına getirmişti. O, bakandan da fazla şeydi hatta, çünkü Meclis bir de İcra Konseyi kurmayı, ilk seçeceği kimsenin burada büyük söz sahibi olmasını kararlaştırmıştı. 285 oyun 222 siyle seçildiği için, Danton bu Konseyde de önemli yer işgal ediyordu. Millî Savunma işlerini yoluna koymak için hemen kolları sıvadı.

Fakat bu hengâmede iş arkadaşlarını iyi seçememişti. Fabre d'Eglantine dalaverecinin biriydi. Camille Desmoulins kafadan sakattı. Daha birçok kimseler Danton'u siper ederek çevirdikleri karanlık işler yüzünden onu rezil - kepaze ediyorlardı. Fakat Danton kimseye nefret besliyecek tıynette adam değildi. Nitekim bu huyu yüzünden darağacını boylıyacaktı: Yendiği bir düşmana son darbeyi vurup öldürmeğe bir türlü karar veremediği için, kendisi öldü.

Fakat bir zaafı daha vardı ki, hepsinden kötüydü: Para konusunda pek ince eleyip sık dokuduğu yoktu. Paraya düşkün olduğundan değil de eli açık olduğundan, eline geçeni harp vurup harman savurduğundan, ona buna dağıttığından paraya ihtiyacı vardı. Aldığı paradan kendine pek bir şey alıkoymuyordu. O da Mirabeau gibi: **"Para alırım ama kendimi satmam,"** diyor, ilâve ediyordu: **"Benim gibi adamı satın almak kimsenin harcı değildir."** Bütün yapıp ettiği, babasından kalan toprağın çevresinde küçük küçük arazi parçaları sa-

tın almak oldu. Aldığı kadar da para dağıtıyordu. İşte, Danton'un zaafları bunlardı ama az - buz şeyler değildi bunlar.

Başlıca meziyeti ise ateşli bir hatip oluşu idi. Sonra gerçekçi adamdı. Nutuklarını hazırlıksız, içinden geldiği gibi verirdi. Yazdan nefret ederdi zaten: Eliyle yazdığı on tane mektup bile bırakmamıştır. Konuya birden giriveriyor, yerine göre yüce ve bayağı tavırlar takınıyor, zâlim ve şefkatli görünüyor, haşin davranışlardan sonra sâkinleşiveriyor, benliğini olduğu gibi ortaya döküyordu.

80.000 KİŞİLİK ORDU PARİS'E İLERLİYOR

Danton iktidara geldiği sırada aklı fikri yurdunun sınırlarındaydı: İnsanlar ve partiler arasındaki kavgalara, fikir çatışmalarına son verilip yurd savunulsun, kurtarılsın istiyordu. Günün birinde: **"Ettiğimiz bütün bu lâflar bir Prusyalıyı öldürür mü?"** diye bağırmıştı. Kendisi Adalet Bakanıydı ama görevine aldırdığı yoktu. Resmî mühürünü bile dalavereci ve zâlim Fabre d'Eglantine'e bırakmış, o da bunu boyuna kötüye kullanmıştı. Danton ise bu arada Dışişleri ve Harbiye bakanlarıyla daimî temas halinde idi, millî savunma işini üzerine almıştı.

19 Ağustosta 80.000 kişilik bir düşman ordusu Paris üzerine ilerlemeğe başlamıştı. Fransız ordusu disiplinsiz bir haldeydi. Başındaki şefler değersiz, âciz kimselerdi. Fakat milletin o sıradaki durumu da savunma işini felce uğratıyordu. Vilâyetler kralın devrilişini tasvip etmedikleri için uzun zamandır ihtilâlin gidişine ayak uydurmaz olmuşlardı. Bunun üzerine Danton yalnız Paris'e dayanıp güvenmeğe karar verdi. Durum çok gergindi. Tam o sırada Verdun şehrinin düştüğü haberi, bomba gibi patladı. O zaman Danton ünlü nutuklarından birini daha verdi: **"Yurt savunmasına bedenen hizmet ederek, silâh vererek katılmıyan herkes ölüm cezasına çarptırılacaktır,"** dedi. Bu sözleri söylediği sırada o korkunç ve çirkin adam gayet yakışıklı bir hal almıştı.

KANLI ve KORKUNÇ TOPTAN ÖLDÜRMELER

Fakat Meclis bu ölüm cezası sözünü başka türlü anladı: Ona göre önce hapiste bulunan kralcılarla papazların öldürülmeleri lâzımdı. Bunun üzerine tam üç gün, kanlı bir **"toptan öldürme"** işi başladı. Tarihe **"Eylül ayı öldürmeleri"** diye geçen bu olaydan Danton sorumlu mudur? Bunları istememişti, yapılsın diye emir vermemişti ama durdurmağa kudreti vardı, fakat bunu kullanmamıştı: **Kralcılara gözdağı vermek gerek,"** diyor, fakat işin sorumluluğunu üzerine almaktan da kaçınmıyordu. Sonunda : **"Evet, bu işi ben yaptım,"** dedi. Ancak Komün'ün Kralcıları bırakıp mutedil bir siyasî parti olan Girondin'lere (Jironden) geçmeğe kalkıştığını görür görmez öldürmelere son verdirdi. Böylelikle de Girondin Partisini ancak bir yıl için kurtarabilmiş oldu.

Bütün gününü Harbiye Bakanı Servan'ın yanında geçiriyordu, ordu mütahhitlerini sıkıştırıyor, silâhlanma işini hızlandırıyor, ordulara özel ajanlar gönderiyordu. Bunların görevi generallere cesaret aşılamak, cesaret göstermiyenlere gerekirse gözdağı vermekti. Dışişleri Bakanının da yerine geçerek Avrupa'nın her yerine başka ajanlar gönderdi. Fransa'ya karşı kurulan koalisyonu müzakere, pazarlık yoluyla dağıtmak istiyordu. Prusya ordusu Valmy'de Fransız ordusuna yenildikten sonra geri çekildi. Fakat Braunschweig dükünün bu gerilemesinde birkaç gizli ajanla birlikte birkaç milyon frankın rol oynadığını bilen tek kimse, Danton'du.

Birkaç ay sonra siyasî düşmanları olan Girondin'ler kendisinden bu paranın hesabını sorunca omuzlarını silkti : **"Gizli ödeneklerin hesabı verilir mi?"** dedi. Valmy'deki zaferin Fransız ordularının kahramanlığı sayesinde kazanıldığı yolunda halkın zihninde yereden yarı-efsaneyi olduğu gibi ayakta tutmak istiyordu.

GELECEK SAYIDA :

Yendiği düşmanına son darbeyi vuramıyan bir önderin akıbeti : Danton'un duruşması ve idamı

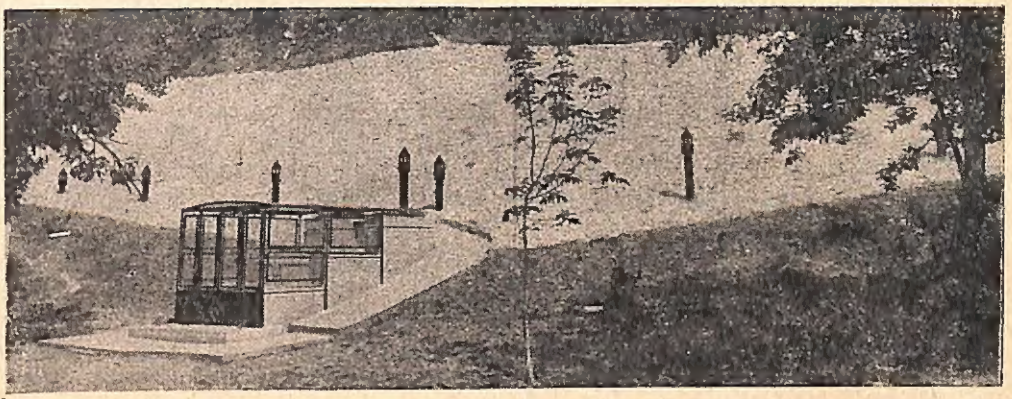

KARAKULAK ADI **Bugün İstanbulun adıyla meşhur semtlerinden çoğunun tarihini bilmiyoruz. Tipik misallerinden birisi, çoğu zaman bulamadığımız meşhur KARAKULAK suyunun kaynağına aittir. Asıl adı Dereseki olan yer, Karakulak Ahmet Ağanın hastalığına şifa getiren suya sahib olunca, tarihî ismi unutulmuş, bütün havaliye Karakulak denilmiştir. Yukarıdaki klişede, yakın zamanlara kadar harap durumda olan ve Son Halifeye kadar Osmanlı Padişahlarının suyunu içtiği KARAKULAK tesislerini, inşaatı bittikten sonra görüyoruz.**

Osmanlı Padişahlarının İçtiği şifalı su: Karakulak

Yazan :
İBRAHİM HAKKI KONYALI

Karakulak suyu, bugünkü idarî teşkilâtımızda Beykoz'un merkez bucağına bağlı Dereseki köyündedir. Bu köy, Anadolu Hisarı'ndan evvel Osmanlı sınırları içine girmiş tarihî bir yerdir. Yıldırım Bayazıd'ın kuvvetleri Şile ile beraber burasını, sonra buraya merkezlik yapan Yoros'u fethetmişlerdi. Başbakanlık arşivinde 732 numarada kayıtlı bulduğumuz bir "Timar Defteri" nde Yoros'a bağlı köyler sayılıken Dereseki adı "Deresikal" şeklinde geçmektedir. Tarihçi Neşrî'nin haber verdiğine göre, Yıldırım Bayazıt burayı aldıktan sonra Deresikal Anadolu Hisarı gibi buraya bağlanmış, daha sonraki Osmanlı idarî teşkilâtında Yoros, Hüdavendigâr eyaletinin (İznikomit = İzmit) livasına bağlı ilçe merkezi olmuştur. Anadolu Kavağı'ndaki Yoros kalesi, askerî önemini kaybettikten sonra Beykoz, Yoros kalesinin merkezi haline gelmiştir. Bir ara Yoros unutulduğu için bu, Beykoz'un başka bir adı gibi salnamelere geçmiştir.

Dereseki ve çevresinde şu on menba suyunu vardır :

Karakulak, Deli Osman, Sırmakeş, Şifa, Özenoğlu, Dermal, Kırklar, Hamam Deresi, Soğucak, Beypınarı.

Karakulak, Onsekizinci Asır sonlarına kadar Dereseki'nin koyu kadife bir yamacını şeritliyen adsız bir su idi. Tokat Köşkünün şimdi "Çifte Çınarlar" şeklinde adlandırılan yerdeki has ahırlarında bir çeşit postacılık ve muhaberecilik yapan Karakulak Ahmet Ağa, yakalandığı bir hastalığını geçiren bu suyun kâşifi olmuştur.

Suyun çıktığı ve döküldüğü topraklar Cennet isminde bir kadının mülkü imiş. Ahmet Ağa bunlardan üç dönümlük bir yer satın alarak serseri suyu bir çeşmede toplamıştır. Ahmed Ağanın Bostancıbaşıya bağlı bulunduğu teşekkülün bir vasfı olan "Karakulak" ı ad alan çeşme, sonra bu adı bütün bir semte vermiştir. Öyleki, bu ad tarihî Dereseki adını bile gölgelemişti. İstanbul'un ve Boğazın Türkleşmesinde büyük rolü olan "Dereseki", şimdi Ahmet Ağanın yakaladığı su ile adı büyük ve geniş muhite yayılan bir şöhret olmuştur. Dereseki'nin Karakulak suyu, mütehassısların raporlarına göre, Dünyanın en iyi sularının

vasıflarını taşımaktadır.

Birinci Sultan Mahmud'dan beri bütün Osmanlı padişahları, son Halife Abdülmecit Efendiye kadar Karakulak suyu içerlerdi. Su, gümüş güğümlerle ağızları mühürlü olarak Osmanlı Saraylarına getirilirdi. Hidivler, Mısır Kralı Fuad, oğlu ve Mısır Sarayı bu suyu içerdi.

Mezarının baş tarafındaki kitabesin den Karakulak Ahmet Ağanın Sultan Birinci Mahmut zamanında, H. 1145 (M. 1741) yılında öldüğü anlaşılıyor.

Ahmet Ağanın yaptırdığı çeşme harab olmuştur. Bugün ayakta duran som mermerden çeşmeyi İkinci Sultan Mahmut yaptırmıştı. Ortasında hattat Haşim'in çektiği Adlî tuğralı kitabesini Pertev Paşa söylemiştir. Çeşme H. 1252 (M. 1836) yılında yenilenmiştir.

Ahmet Ağanın suyun sızdığı ve toplandığı yere yaptırdığı kümbetli havuz ve su yolları zamanla bozulmuştu. Vakıflar Genel Müdürlüğü Karakulak'ın tamirini kararlaştırdı. Teşekkül eden komüsyonun başına Evkafın en değerli elamanı, Şemsi Paşa külliyesini kurtaran Mimar Süreyya Yücel getirildi. 1949 yılında işe başlandı ve bir senede tamamlandı. Deposunun üstüne tamirini ve yenilenmesini yaptıran Hakkı Kâmil Beşe'nin şu dört mısralık kitabesi kondu :

Lutf-u hakla feyz-i Ahmet, aktı, cûş etti yine
Fevç fevç dilnesneler hep geldi nûş etti yine
Göz göz oldu, ayn-ı kevser bin dokuz yüz ellide
Himmeti Evkaf ile burdan hurûç etti yine.

Karakulak, tamir edildiği sene hergün depolarında iki ton su toplanıyordu. Çimento bulunmadığı için yeni açılan galeriler çökme, yıkılma istidadı göstermişti. Süreyya Yücel'in himmetile inşa muvaffakiyetle sona ermiştir.

(Basın : 22118)

Tarih — 238

Mevduatta
yüzde
yüz!
Artış

H

Tasarruflarınıza..
Yüksek faiz
Çeşitli para ikramiyeleri
Esnaf kredisi

TÜRKİYE HALK BANKASI A.Ş.

TARİH — 239 (Basın: 10464 —A— 20105)

SPOR TOTO

Her hafta
Milyonlar Dağıtıyor

Unutmayınız

SPOR TOTO

Oynayınız

TARİH 240 (BASIN: 12223 —A— 20403)

ŞİMDİ akfil ALAN

OTOMOBİL KAZANIYOR

8

TALİHLİYE OTOMOBİL

400

TALİHLİYE AKFİL KUMAŞI

AKFİL kumaşı veya AKFİL'den mamul eşya alırken Satıcıdan İkramiye kuponunu isteyiniz. Kuponun yeşil tarafını doldurup "Akfil İkramiye Servisi, Bakırköy - İstanbul" adresine postalayınız. (Not: *İsteyenlere, müracaatı üzerine tam izahname gönderilir.*)

Hakkı AKFİL kumaşlarının kenarlarında AKFİL markası basılıdır